

PUNEREA ÎN VALOARE A BISERICILOR DE LEMN DIN NORDUL MOLDOVEI PRIN RESTAURAREA ȘI ÎNCADRAREA LOR ÎN CIRCUITUL TURISTIC

—Arh. TITU ELIAN—

Bisericile de lemn din Moldova nu atrag atenția de la început, în mod deosebit, ca obiective care te-ar impresiona prin volum și siluetă. Ele nu au fleșa turnurilor din județele Maramureș, Bihor, Sălaj și nici mărirea unor lăcașuri de cult care să cuprindă în interiorul lor o masă mare de credincioși, veniți la rugăciune și reculegere. Ele sînt modeste, ascunse privirii, așezate de multe ori în locuri puțin accesibile, în luminișuri de păduri, văi ascunse sau mai rar pe cite un platou, confundîndu-se cu relieful înconjurător.

În decursul timpului, bisericile de lemn au suferit transformări, pentru a corespunde mai bine unor nevoi de cult, spațiul interior fiind mărit prin adăugarea de încăperi. Iar pentru a înfrunța vitregia climatului nostru, birnele pereților au fost căptușite cu scînduri sau tencuială, învelitoarea tradițională din draniță înlocuindu-se cu un material mai ieftin, mai ușor de procurat și poate mai durabil — tabla.

Desigur că trecînd pe lîngă aceste biserici transformate, este greu de recunoscut înfățișarea monumentelor originale.

Cercetate însă, prin restaurare, aceste clădiri modeste ca volum, cu acoperișuri înalte, de multe ori cu frîngeri de pante și streșini care ajung la dimensiuni impresionante, își pot recăpăta toată frumusețea arhitecturală. Varietatea bolților, ciopliturile în lemn din exterior și interior, pereții despărțitori dintre pronaos și naos, pridvourile atît de diferite prin forma arcelor și stîlpilor sculptați, ancadramentele ușilor și ferestrelor, totul atrage și farmecă pe privitor.

Prin proporțiile volumetrice perfecte, prin raporturile echilibrate între suprafețele pline și goluri, prin dimensionarea unor elemente de arhitectură bogat decorate, bisericile de lemn devin o chintesență a artei populare. În ele se relevă geniul de artist creator al țaranului român.

Din cercetările întreprinse pe teren cu istoricul Ioana Cristache Panait, am constatat că lista monumentelor de cultură din RSR (aprobată în 1955 cu H.C.M. 661/1955) nu cuprinde un număr important de biserici de lemn și nici pe cele mai reprezentative.

Ulterior, prin comunicări și articole publicate în revista „Arhiepiscopia Iașilor“, nr. 7—9 din iulie — septembrie 1969 și „Buletinul monumentelor istorice“, nr. 2 din 1972 (autorii comunicărilor și articolelor Ioana Cristache Panait și Titu Elian), au fost arătate valorile unor biserici de lemn, în parte necunoscute, care au fost incluse în noua listă a monumentelor istorice.

Din cercetări, întocmirea unor relevee și analizarea documentațiilor de reparații și restaurări la aceste monumente, am considerat că este util a desprinde unele concluzii privind „princiipiile de restaurare“ pentru biserici de lemn din nordul Moldovei.

Totodată voi încerca să scot în evidență modul cum au fost realizate cîteva restaurări și să propun restaurarea altor lăcașuri de cult, care se pot înscrie ca obiective interesante pe traseele cu afluență mare de turiști (fig. 1).

Astfel acest studiu ar putea completa materialele publicate sau expuse în comunicări, formînd în totalitatea lor o documentație, care să poată fi folosită în vederea restaurării unor biserici de lemn, și punerea lor în valoare, pentru a fi redade patrimoniului nostru istoric și artistic.

PRINCIPII DE RESTAURARE

În decursul anilor, multe biserici de lemn cu valoare istorică și de arhitectură, prin reparațiile întreprinse de beneficiari (parohii) cu scopul bine intenționat de a le conserva și proteja, și-au modificat aspectul original. Aceste reparații nu s-au limitat numai la schimbarea unor materiale degradate prin înlocuirea lor cu alte materiale străine de cele originale — tablă zincată în locul șitei, betonul care înlocuiește piatra soclului, căptușelile de scînduri suprapuse peste pereții de birne, tencuieli noi

interioare și exterioare, pardoseli de lemn în loc de lespezi de piatră etc., schimbări care afectează aspectul arhitectural al fațadelor și interioarelor. Nevoile cultului cerînd pentru desfășurarea slujbelor un spațiu mai mare, aceste biserici au fost modificate și ca plan prin adăugarea unor încăperi noi (pridvor închis sau deschis), desfacerea unor ziduri despărțitoare între pronaos și naos, lărgiri de pronaos, adăugiri de cafase, de turle, supraînălțări de șarpante etc. Desigur că în aceste cazuri, monumentele istorice își pierd valoarea lor arhitecturală, nemaipăstrînd volumele și formele structurale inițiale.

În consecință, lucrările de restaurare se pot împărți în două categorii, în funcție de reparațiile și modificările care au intervenit la aceste biserici.

I. Lucrări de restaurări care se reduc numai la înlocuiri de materiale (finisaje) pentru a se reda monumentelor aspectul inițial, precum și înlocuirea unor piese degradate cu piese noi pentru consolidarea construcțiilor.

II. Lucrări de restaurări la care intervin modificări de volume și forme, deci se intervine asupra structurii și modenaturii construcției, pentru aducerea ei la aspectul inițial. Și într-un caz sau altul, formele originale structurale se mențin.

Dintr-o cercetare și analiză pe teren la diferite monumente care necesită lucrări de reparații, conservare și restaurare, se desprind următoarele:

FUNDAȚII ȘI SOCLU. În general sînt din piatră de carieră. La executarea fundațiilor nu se urmărea adîncirea lor pînă la nivelul de înghețare a apei, ele limitîndu-se ca adîncime la cota de 40—50 cm, avînd astfel numai un rol de repartizare a sarcinilor verticale (pereți și șarpantă), fiind expuse însă la tasări de pămînt și degradări. Sînt cazuri cînd fundațiile și soclul se reduc la niște piloni de piatră amplasați în dreptul colțurilor pereților, care formează suprastructura. Rar se găsesc biserici la care soclul dispore, construcția de lemn fiind așezată direct pe pămînt, la partea inferioară a pereților de birne așezîndu-se tălpi puternice din lemn ecarisat de stejar, așezate cîteodată pe lespezi de piatră.

Liant al bolovanilor era argila, mai rar varul hidraulic, însă de cele mai multe ori pietrele erau așezate fără liant pentru a permite o ventilație permanentă sub dușumelele pardoselii. Este soluția optimă, verificată de constructorii de altădată, pentru a împiedica igrasia (deci putrezirea lemnului), prin dezvoltarea ciupercii „merulius lacrimans“.

Avînd în vedere experiența trecutului, este de recomandat ca soclul restaurat să se execute fără mortar, cu rosturi de ventilație sub nivelul pardoselii de lemn, lăsîndu-se spații pentru circulația aerului.

Este o tendință de a se tencui soclurile din piatră cu mortar de praf de piatră sau ciment, cu desene imitînd asizele de piatră, sau să se realizeze o tencuială tratată în cîmp continuu din similipiatră, buciardată, pieptănată sau șpițuită, pentru obținerea unui efect plastic care însă este străin de modul cum se tratau ca finisaje aceste biserici de lemn.

Se poate admite tencuiala, numai dacă paramentul soclului era tencuit inițial. În acest caz, mortarul se va executa din var, fără ciment (o parte var și trei părți nisip curat). Tehnica execuției va fi:

a. se va da un prim strat prin stropire cu mătura (pentru aderența cu piatra);

b. se va suprapune un tinci dat cu mistria (eventual armat cu pleavă sau cilți de cînepă tocată). Eventual se poate include în mortar praf de cărămidă, ceramică pisată sau cenuși vulcanice, care au o acțiune de hidraulicizare. Aceste adaosuri se pot admite sub rezerva de a nu afecta din punct de vedere plastic paramentul.

Desigur că un mortar de var bine executat implică folosirea unui var stîns de minimum un an, dat prin sită

cu ochiuri de 1 mm, iar nisipul trebuie perfect spălat pentru a fi curat, fără urme de argilă.

Mult discutate sînt trotuarele. Ele nu existau sau erau numai suprafețe înguste înconjurînd perimetrul bisericii, din bolovani așezați pe un strat de nisip, asigurîndu-se panta necesară de scurgere a apelor meteorice. Deci este de recomandat — în cazul realizării unor trotuare — de a se folosi bolovani sau lespezi de piatră pe un pat de nisip, panta de scurgere fiind de 3‰, sau, ținîndu-se seama că din punct de vedere estetic este frumos ca stratul de iarbă să formeze un cîmp continuu — covor — pînă la soclul sau pereții clădirii, se poate renunța la trotuar. În acest caz cîmpul înierbat se va extinde pînă la fațadele bisericii, asigurîndu-se pante de scurgere pentru apele meteorice.

Se execută cîteodată un ecran din argilă bine compactat în jurul bisericii, sub nivelul terenului, pe care se așterne stratul vegetal (cca. 15—20 cm), peste care va crește iarba.

Ecranul de argilă are pantă de scurgere spre exterior și este continuat cu un strat vertical subteran care îmbracă temelia spre exterior pe toată înălțimea. Această soluție nu este de recomandat, deoarece principiul sănătos este de a permite zidăriei de piatră sau de cărămidă „să respire“.

În concluzie, zidăria soclului este bine a se păstra sau realiza fără liant, trotuarul fiind de asemenea realizat din bolovani sau lespezi așezate pe nisip fără pat de beton și rosturi cimentate, iar în cazul folosirii mortarelor, ele se vor executa numai cu var.

Aceste măsuri — precum și realizarea unor streșini mult ieșite — sînt luate pentru îndepărtarea apelor meteorice.

În cazul cînd apele freatice ating un nivel superior care afectează construcția, se prevăd lucrări speciale, drenaje, ecrane verticale, puțuri absorbante etc. — lucrări în general costisitoare. De multe ori se observă o tendință de ridicare a nivelului apei freatice, fenomen declanșat din cauza unor alunecări de teren sau executarea lucrărilor hidrotehnice (baraje, irigații etc.).

Desigur că, în cazul cînd zona este amenințată de inundații, alunecări de teren sau de creșterea apelor freatice, soluția radicală este de a se căuta un nou amplasament pentru construcție, ferit de calamități. Avem exemple de strămutări de biserici de lemn (zona lacului Bicaz, satul Chirițeni, comuna Hangu), unele din ele fiind determinate numai de nevoi ale cultului, cetățenii dintr-un județ cumpărînd o biserică de lemn din alt județ pe care o mută în parohia lor. (Ca exemplu, biserica din satul Cumpărătura, comuna Bosanci, jud. Suceava, cumpărată din județul Bacău etc.).

În decursul vremii nu s-a mai păstrat nivelul de călcare inițial, depunîndu-se straturi de pămînt care în unele cazuri depășesc nivelul pardoselii interioare. Se vor face în consecință decapări de pămînt (pînă la nivelul de călcare), eventual subzidiri cu beton ciclopeian și supraînălțarea soclului pentru a proteja și conserva mai bine biserica de lemn, la intemperii. Pentru această ultimă operațiune, întreaga construcție de lemn se poate ridica — cu vinciuri. Desigur că se va asigura și nivelarea terenului, cu realizarea pantelor de scurgere pentru apele meteorice (completate eventual cu rigole și drenaje).

PEREȚII sînt din birne (brad, stejar, foarte rar din ulm, frasin sau fag). Birnele se montează în forma lor rotundă, cu două fețe teșite pentru așezare, asigurîndu-se etanșeitățile. Se poate folosi pentru pereți și lemnul ecarisat de dimensiuni variabile. Nu se folosesc îmbinările în cîmp, ele realizîndu-se numai la colțuri (fig. 2).

În restaurarea monumentului se vor păstra dimensiunile inițiale și modul de așezare a birnelor, cu îmbinările de colț care pot fi în coadă de rîndunică sau la jumătate lemn. Este interesant de observat că inițial se lăsau mici rosturi — în cîmp — între birne, îmbinările de colț făcîndu-se „fest“ (bine încheiate). Presiunea pe colțuri fiind mai mare, se produce o comprimare, ceea ce determină o apropiere a birnelor „în cîmp“, deci se obține etanșeitățile (fără a recurge la nut și feder sau alte îmbinări). La partea inferioară a pereților se așază

o talpă care se va ancora în fundații cu platbande. Între această talpă și soclu se va pune un strat izolator (din carton asfaltat).

În lucrările de restaurare a pereților, dacă există rosturi între birne, pentru protecție, ele se pot astupa cu chit (rumeguș cu ulei sau mai primitiv cu lut sau mușchi), iar în interiorul bisericii, dacă sînt picturi, se va monta de-a lungul acestor rosturi pînă de în sau cînepă fixată cu clei.

Se folosește și împănarea cu pene de lemn pentru obstruarea golurilor mai mari dintre birne.

În construcția veche, lemnul se lasă aparent fără a i se da diferite emulsiuni. Pentru menținerea patinei naturale, lemnul se va lăsa aparent fără a interveni cu ulei natural sau mineral, în nici un caz cu catran, carbolineu sau alte compoziții pe bază de gudron. Cel mult se pot da rășini sintetice (lacuri), care nu afectează lemnul (se resorb și nu-i alterează culoarea naturală). Uleiul de in se folosește mai mult pentru brad care absoarbe.

Pentru obținerea unei culori se poate da pe lemn — ca un colorant — baie diluat în apă (foarte slab și transparent).

Se vor utiliza cuiele de lemn, nefolosindu-se fierul decît în cazul unor consolidări (tiranți și elemente metalice de prindere sau legătură între piese).

Mare parte din bisericile de lemn (birne), pentru a fi protejate contra intemperiilor, sînt tencuite în interior și exterior (cu șipci, trestie și mortar de var spoit), menținîndu-se de multe ori numai tavanul sau bolțile de lemn aparent.

În mod curent însă, pereții din lemn erau căptușiți cu scînduri așezate în sens vertical, petrecute (sistemul așezării pe orizontală — caplama sau cu falț — nefiind utilizat) (fig. 3).

Această căptușeală se extindea și asupra soclului, streșinii și pridvorului deschis — care devenea astfel o încăpere închisă, utilă cultului. Streșinile care prezintă mult interes prin construcția lor cu console și căpriori aparenti, dispar sub acest înveliș de scînduri ca și elementele pridvorului deschis (stîlpi, arcaturi, balustrade), care se acopăr.

Desigur că toată această îmbrăcăminte (căptușeală) va trebui desfăcută și piesele degradate de lemn originale se vor înlocui și consolida. În ceea ce privește tencuiala, dacă nu este de dată recentă, ea se poate păstra sau reface, însă cu condiția de a nu fi utilizat în compoziția mortarului cimentul (mortar din var — o parte var și trei părți nisip curat).

ACOPERIȘUL (șarpanta și învelitoarea)

Ca volum și siluetă, acoperișul prezintă diferite aspecte în funcție de climă și regiune. Astfel panta este mai dulce sau mai pronunțată, streșinile aparente sînt de diferite dimensiuni (0,80—2,00 m lățime), simple (numai cu căpriori) sau bogate (prin numărul de console și dispoziția lor), avînd cioplituri cu motive geometrice, volute și alte desene (fig. 4—10).

Pe latura de vest, streășina de multe ori este foarte proeminentă și rotunjită, avînd forma unui cozoroc pe care îl regăsim și la biserici din zidărie cu acoperiș de șîță (Arbore, Părhăuți etc).

Șița (dranița — în limbaj popular) este confecționată din brad de o esență superioară — lemn de rezonanță — sau mai rar din stejar, cu desene variabile de la regiune la regiune, de dimensiuni mai scurte sau mai lungi, drepte sau cu colțuri rotunjite și tăiate în formă de solzi. Sînt așezate minimum în 4 straturi, pe șipci (fig. 11). Șița se poate mula pe forme rotunde, așa cum o regăsim și la casele țărănești, unde coamele înclinate sînt rotunjite.

Pentru conservarea șitei s-a căutat a se trata lemnul cu calaican (sulfat feros) sau cu gudroane — prin pensulare (carbolineu din distilarea cărbunelui, antracenului, sau catranul din distilarea huilei). De asemenea se folosește uleiul de in fierț sau uleiul mineral. Toate aceste substanțe însă schimbă aspectul lemnului, alterează patina naturală și, prin depunerea prafului, îl murdăresc.

Actualmente s-a experimentat impregnarea materia-

lului lemnos cu o soluție de sulfat de cupru și bicromat de sodiu. Aceste săruri se fixează în fibrele lemnului devenind nelavabile. Dacă se adaugă acid carbonic, șita capătă și proprietăți ignifuge.

O înlocuire a șitei cu azbociment (tăiat în formă de șită), cu tablă de zinc sau aramă — chiar dacă este așezată în fișii orizontale, sugerînd dispunerea straturilor de șită — nu poate să redea frumusețea materialului lemnos, strălucirea și patina lui.

Azbocimentul are o culoare ternă, uniformă, care din punct de vedere plastic nu este în avantajul monumentului. O includere în compoziția azbocimentului a unor oxizi coloranți slăbește rezistența cimentului.

Trebuie de asemenea menționat că acest material nu se poate monta pe suprafețe curbe, fiind un material rigid, casant.

BOLȚILE. În Moldova se întîlesc cele mai variate bolți (semicilindrice, tronconice, cu fișii curbe pe plan poligonal, trunchiuri de piramidă, îmbinări de cilindri cu fișii curbe, suprainălțate prin suprapuneri de bolți pe plan poligonal, etc). Ele sînt construite din piese masive sau din scînduri fixate pe nervuri aparente sau disimulate, formînd scheletul de susținere. Aceste nervuri sînt simple sau decorate cu elemente geometrice și florale, avînd la intersecția lor chei de bolți, pe care apar motive geometrice. Aceste bolți sînt cîteodată micșorate ca deschidere față de lățimea interioară a bisericii, prin intermedii unor grinzi de margine, așezate în trepte și susținute cu console care la rîndul lor pot fi decorate. Restaurarea acestor elemente implică o refacere constructivă și plastică care să nu modifice formele și decorația originală.

Probleme similare de restaurare se pun pentru pereții despărțitori, care sînt în general ingenios realizați ca sisteme constructive și decorație. Cafasele de dată mai recentă se pot desface.

PARDOSELILE. În mod obișnuit sînt din dușumele cu grinzi sau lespezi de piatră așezate pe nisip. Mai rar sînt și din cărămidă. De cele mai multe ori trebuie cercetat nivelul pardoselii originale care nu corespunde cu nivelul actual.

Lucrările menționate sînt reparații curente în general, care nu schimbă volumele clădirii originale, ele referindu-se numai la înlocuiri de piese degradate, desfacerea căptușelilor de scînduri peste pereți și streșini, meținerea sau desfacerea unor tencuieli, consolidări la soclu, pereți, bolți și șarpantă, reparații de învelitori, subzidiri și lucrări de paramente la socluri etc.

O categorie mare de monumente au însă planurile schimbate prin adăugiri de încăperi (pridvor închis, pridvor deschis pe latura vest sau sud), supralărgirea și extinderea în lungime a unor compartimentări, modificări de acoperișuri prin schimbări de pante, care antrenează înlocuirea învelitorii și a streșinilor originale, modificări de bolți cu intenția suprainălțării interiorului. De asemenea apar supralărgiri de goluri la ferestre și uși, cu o tîmplărie nouă justificată funcțional pentru a lăsa pătrunderea unei cantități mai mari de lumină în interior. Astfel a dispărut o tîmplărie originală, cu ancadramente, avînd cioplituri și sculpturi de valoare incontestabilă.

Dacă la toate aceste modificări se adaugă înlocuirea șitei cu tablă, piatra aparentă a soclului cu tencuieli în similpiatră, șpițuite sau desene de apareiaje sau bosaje, vopsirea stridentă (în roșu, verde, albastru) a tîmplăriei etc., nimic nu mai poate reaminti monumentul istoric de la care se mai păstrează numai urme slabe sau descrierile unor texte din care rezultă formele originale. Din cercetări asupra formelor, structurii materialelor, îmbinărilor, urmelor de decorație, nivelului de călcare etc., golurilor originale, se poate ajunge la elaborarea proiectelor de restaurare. Aceste proiecte pot aduce modificări radicale de partiu și volume, prin revenirea la planul original. În acest caz, tot ceea ce este adăugat se va suprima, revenindu-se la suprafețele, înălțimile și formele inițiale.

Desigur că odată cu modificarea planului se va reveni la golurile vechi de ferestre și uși, restabilindu-se secțiunile de tîmplărie, precum și completarea decorației dis-

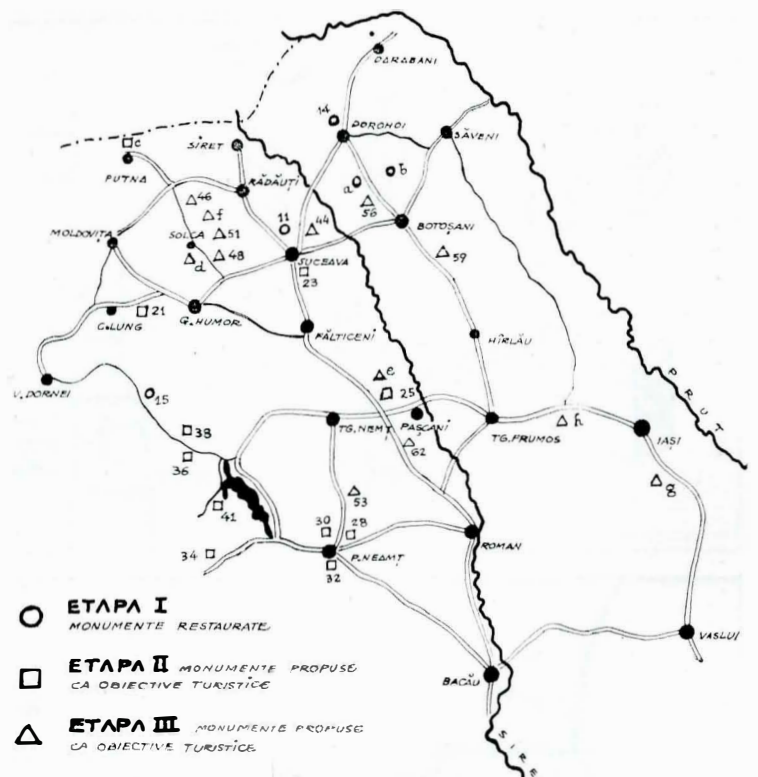

Fig. 1. Harta cu repartizarea bisericilor de lemn propuse pentru restaurare.

truse. Se poate constata însă că schimbarea partiului nu este de dată recentă, încăperile adăugate avînd o valoare de trecut, legată de necesitatea unei bune funcționări a planului. Analizîndu-se de la caz la caz se pot păstra aceste încăperi, diferențiindu-se în plan și fațade prin alte materiale sau aceleași materiale, tratate diferit ca dimensiuni și îmbinări, prin finisaje diferite (lemn aparent, alături de pereți tencuiți etc.).

Astfel s-a restaurat biserica Sf. Dumitru din satul Adîncata, com. Adîncata, jud. Suceava, unde s-au păstrat pridvorul închis de lemn de pe latura vest și pridvorul deschis de zidărie tencuită de pe latura sud — care formează în ansamblu un tot unitar. Desigur că în asamblarea unor volume diferite, diferențierile pot apare și la streșini, console și unele elemente de decorație.

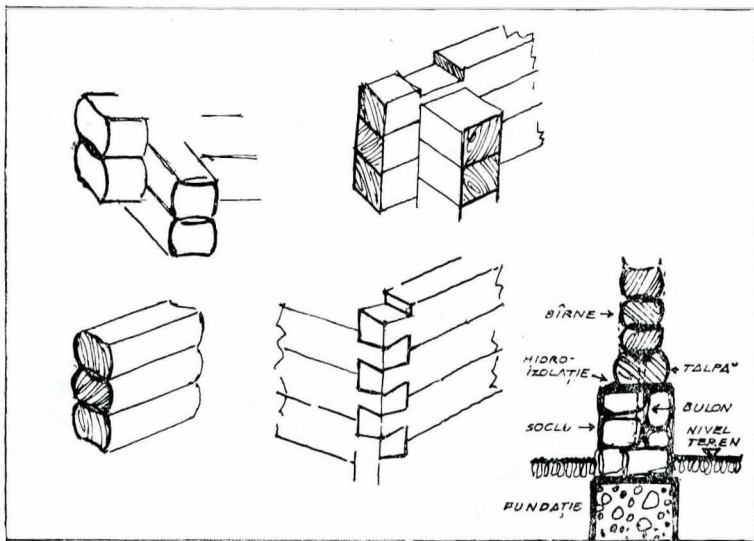
INSTALAȚII ELECTRICE. După terminarea reparațiilor sau a lucrărilor de restaurare, bisericile de lemn își reiau folosința de lăcaș pentru cult sau în foarte rare cazuri sînt dezafectate cultului, devenind muzee, în care se pot expune piese de valoare (icoane, cărți, obiecte de cult, mobilier etc.); și într-un caz sau altul, beneficiarii solicită realizarea instalației electrice. În general se aprobă executarea instalației electrice strict limitată la nevoile cultului, luîndu-se măsurile de securitate cerute de PCI și eliminarea pieselor de iluminat (aplice, candelabre etc.), care ar afecta aspectul interior al bisericii.

Principiul adoptat este de a se așeza prize în carcasa de ebonit cu capace, fixate pe azbest cu conductori în manta de plumb sau în tub Bergman, montați aparent pe fișii de azbest. La aceste prize se pot lega lampadare mobile realizate din tije metalice (cca. 1,50 m înălțime cu reflectoare), sau lămpi, care se vor folosi la stranele cîntăreților și în altar.

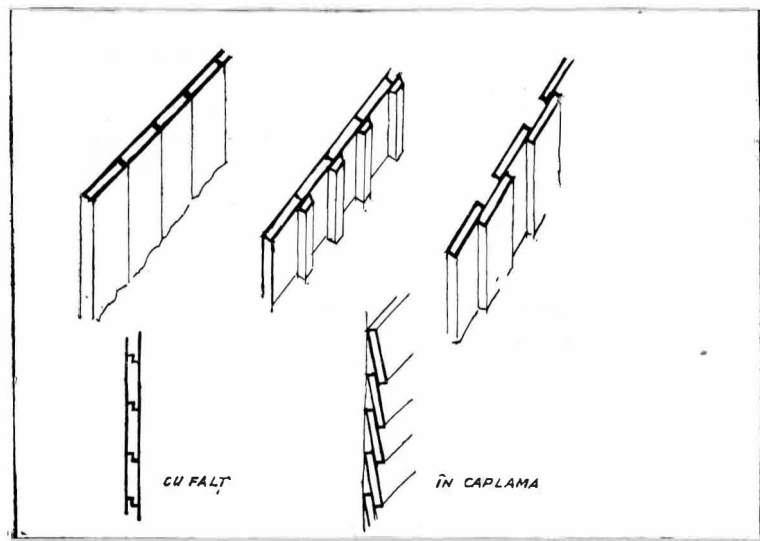
Cînd pardoseala bisericilor este din piatră sau cărămidă, este obligatoriu a se face legătura prizelor la pămînt (prizele de pămînt nu vor depăși rezistența de 4 ohmi). Dacă bisericile au policandre de valoare, ele se pot meține, prevăzîndu-se becuri-luminări de 15—25 wați.

La catapetezmele care sînt din lemn și în rare cazuri din zidărie, nu se vor aplica corpuri de lumină care dau senzația de orbire și ar prezenta pericol de incendiu. Catapeteazma se va pune în valoare prin lumina reflectorului mobil.

În exterior, la fațade nu se va monta nici un corp de lumină, acest lucru afectînd aspectul originar al monumentelor de lemn. Se pot utiliza tot reflectoare, bine camuflate.

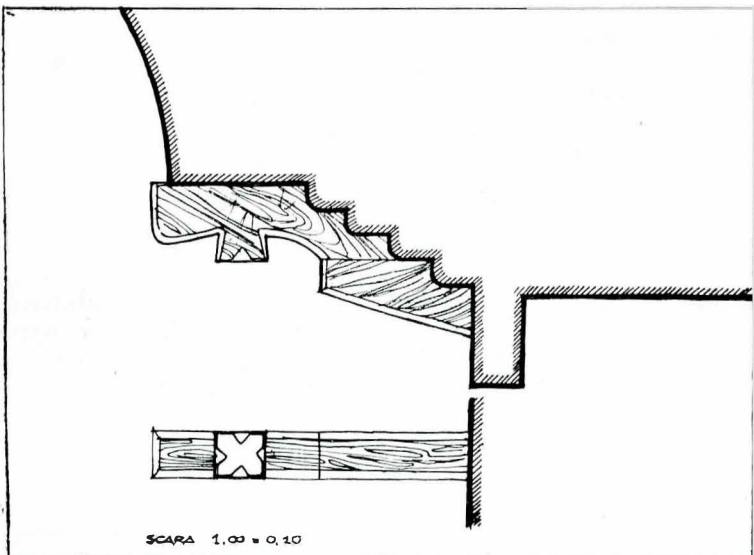

2

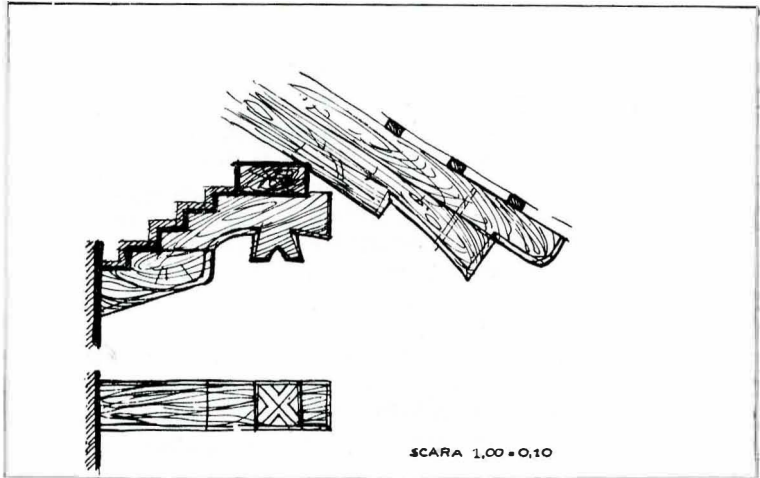

3

5

4

Un interes deosebit pot să prezinte clopotnițele de lemn și împrejmuirile. În general clopotnițele sînt realizate dintr-un eșafodaj îmbrăcat în scînduri sau șită, sau lăsat liber fără pereți. Dezvoltate pe 2 nivele pe planuri pătrate sau poligonale, clopotnițele sînt acoperite cu șită la fel ca bisericile (aceiași sistem de învelitoare, păstrîndu-se în general aceeași pantă cu același model de șită). Sînt și clopotnițe cu parterul îmbrăcat cu scînduri și la etaj avînd menținut numai eșafodajul aparent cu balustradă.

Împrejmuirile vechi sînt din birne (așezate în plan în linie dreaptă sau zig-zag), îmbinate la jumătate lemn sau îmbinate cu bulumaci. Pentru a fi protejate, se acopăr cu un mic acoperiș în 2 pante și învelitoare de șită. Un exemplu caracteristic este la biserica din satul Vama de Sus — jud. Suceava. Împrejmuirea la acest monument este realizată din birne dispuse orizontal, formînd în plan un traseu în zig-zag. Gardul este protejat cu acoperiș de șită.

Se găsesc și vestigii ale unor împrejmuiri de piatră cu sau fără copertine (biserica de lemn din Adîncata, jud. Suceava).

În restaurările care se fac la bisericile de lemn, împrejmuirile de lemn se vor reface după sistemele de construcție originale, sau, dacă sînt din piatră, vestigiile se vor plomba, completa și consolida cu refacerea copertinei și a paramentului care poate fi tratat aparent rostuit sau tencuit. Zidurile în ruină se pot lăsa sub forma unor vestigii consolidate, sau reface în totalitatea lor, marcîndu-se etapa veche de cea nouă prin rosturi de tencuială colorată cu oxizi.

În cazul construirii unor turnuri-clopotniță noi, pentru a nu se concura ca volume cu bisericile — care în general sînt foarte modeste ca dimensiuni — se vor realiza construcții care să nu contrasteze ca înălțime și proporții volumetrică cu lăcașul de cult. De asemenea, pentru a nu fi masive ca aspect se recomandă ca structura lor să fie

fără pereți plini (numai un eșafodaj cu acoperiș, cu clopotele vizibile — gen zvonită).

ANALIZAREA LUCRĂRILOR DE RESTAURARE REALIZATE LA URMĂTOARELE MONUMENTE:

Biserica Sf. Dumitru (sec. XVIII), sat Adîncata, comuna Adîncata — jud. Suceava (fig. 12—14).

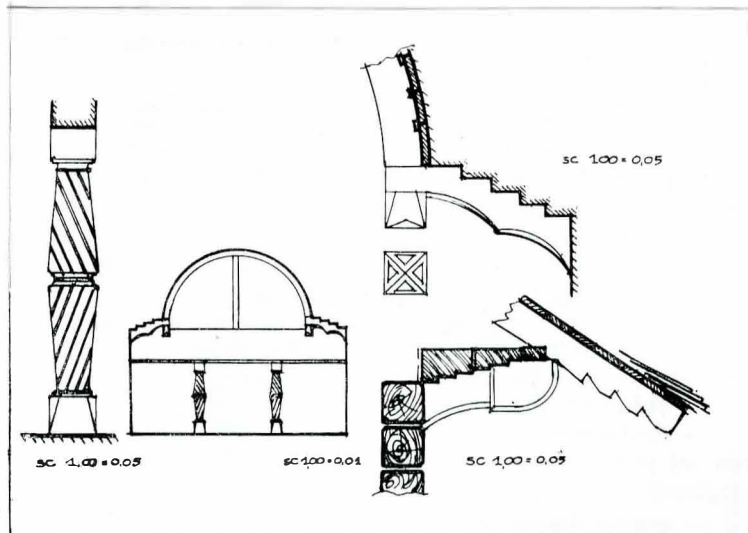
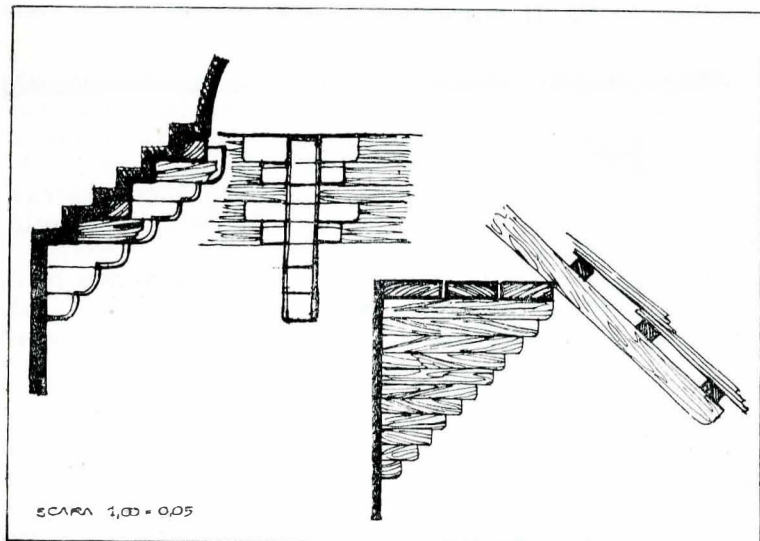
Mergînd din municipiul Suceava pe șoseaua asfaltată spre Dorohoi, după traversarea pădurii Adîncata, se desfășoară o largă panoramă a satului Adîncata. Pierdută printre casele răzlețe, ochiul poate distinge pe un tăpșan silueta bisericii de lemn, care actualmente este restaurată.

Datarea monumentului se consideră din sec. XVII. Această dată nu este confirmată de pisanie (nu există pisanie veche), însă după caracteristicile planului, sistemului constructiv, se deduce datarea. Acest lucru este confirmat de o cruce de piatră din anul 1700, situată la intrare.

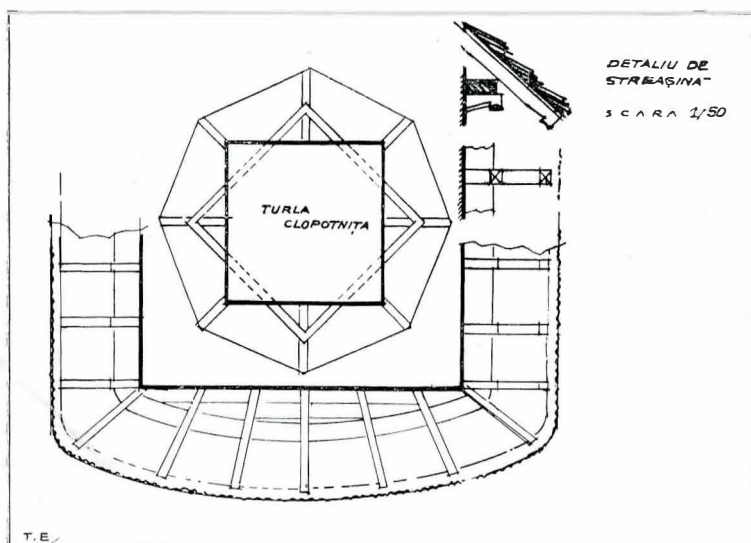
Biserica nu figura în lista monumentelor de cultură din R. S. România aprobată prin HCM în 1955. După sesizările preotului paroh Dimitrie Popovici și a arhitectului Anatolie Petruc, actualmente arhitect șef al județului Suceava, monumentul a fost cercetat și inclus în noua listă a monumentelor istorice.

După parcurgerea unui drum de circa 400 m din șoseaua Suceava-Dorohoi, se ajunge pe un platou. Se intră în incintă pe sub o clopotniță de lemn, incinta fiind delimitată de o împrejmuire de piatră ruinată. Biserica în 1968 se prezenta ca o construcție pe plan dreptunghiular, cu absida altarului decroșată de formă poligonală cu trei laturi (caz unic în Moldova la arhitectura de lemn). Nava dreptunghiulară era compartimentată în pronaos, naos și pridvor închis, adăugat pe latura vest. Pe latura sud s-a construit la o dată mai recentă un pridvor deschis de zidărie.

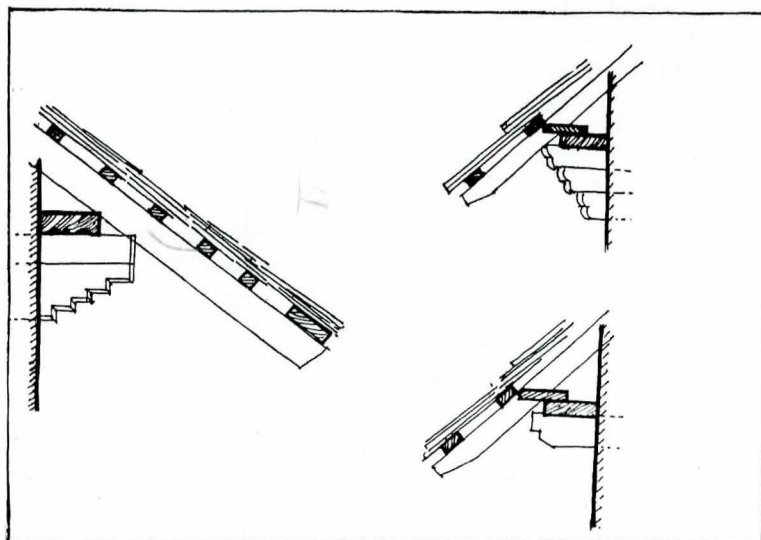
Ca structură, pereții erau din birne tencuite, sprijiniți prin contraforți de piatră, cu tavane și grinzi aparente

6 7

8 9

peste cele două pridvoruri, pronaos și altar și cu boltă semicilindrică peste naos. Această boltă este retrasă din planul vertical al pereților de nord și sud, prin intermediul unor grinzi cioplite cu console.

Șarpanta avea învelitoare din draniță în patru ape, fără turlă.

Din cercetări rezultă că inițial biserica era limitată la suprafața pronaosului și naosului cu altar. În sec. XVII se adaugă pridvorul închis pe latura vest și contraforții de piatră. Ulterior (1860), a fost adăugat pridvorul de piatră și se tencuiesc pereții în interior și exterior.

Construcția de lemn a fost ridicată pe o fundație de piatră brută, care cu timpul s-a tasat. S-au găsit urme de pictură în pridvorul deschis, cioplituri în lemn la ancadramente, console, grinzi și strane din sec. XVIII.

Monumentul fiind în stare de avansată degradare, pentru a fi salvat, trebuia restaurat aproape în întregime.

S-a urmărit executarea lucrărilor de conservare și restaurare, menținându-se construcțiile realizate în diferite etape, cu elementele lor arhitecturale și decorative caracteristice:

— subzidiri și soclu de piatră — care pentru o conservare mai bună a bisericii s-a supraînălțat (operație care a impus ridicarea întregii construcții prin folosirea vinciurilor);

— izolarea orizontală a soclului;

— desfacerea contraforților de piatră și a tencuielilor de dată recentă;

— înlocuirea pieselor putrede de lemn (birne, grinzi, console, tavane, bolți etc.);

— refacerea șarpantei și a învelitorii de draniță cu modificarea acoperișului pridvorului de pe latura sud în trei etape, desființându-se frontonul de scânduri, care era străin de arhitectura moldovenească a bisericii;

— revizuirea tâmplăriei cu refacerea ancadramentelor cu cioplituri (la uși și ferestre) și a feroneriei;

— pardoseli și trotuar din lespezi de piatră așezate pe un strat de nisip;

— retencuirea pridvorului de zidărie de pe latura sud cu menținerea și punerea în valoare a fragmentelor de picturi originale în masa tencuiei.

În starea actuală se desprind clar în aspectul exterior al monumentului cele 3 etape distincte ale construcției: naos și altar cu pereții din birne de stejar, pridvor închis din birne de brad (cu diferențieri de console la streșină) și pridvorul din zidărie, tencuit (cu șarpanta modificată).

Pentru punerea în valoare a întregului ansamblu arhitectural, s-a restaurat și clopotnița de lemn, respectându-se formele inițiale cu folosirea aceluiași materiale structurale și parțial, zidul de incintă construit din piatră.

Biserica Adormirea Maicii Domnului-Vîrcolici, oraș Dorohoi (fig. 15).

Amplasată în centrul orașului Dorohoi, biserica datează din 1779 și poartă numele parohiei „Vîrcolici” (după numele donatorului).

Prin valoarea arhitecturală, este un obiectiv interesant, amplasat pe unul din traseele cele mai frecventate de turiști.

În anii 1895 și 1899—1904 s-au făcut reparații care au schimbat și alterat aspectul monumentului, pierzându-și din valoarea originală. Astfel învelitoarea de draniță, veche și degradată, a fost acoperită cu tablă, la care s-au montat burlane. Soclul de piatră a fost acoperit cu o zidărie tencuită și vopsită. S-a adăugat pe latura sud un pridvor de scânduri montate pe un schelet de lemn și s-a executat în pronaos un cafas. Pereții în inte-

rior au fost vopsiți într-o culoare uniformă de ulei. Golurile de asemenea au fost alterate prin mărirea suprafețelor.

Toate modificările trebuiau eliminate și remediate, pentru a se reda monumentului aspectul inițial.

Planul acestei biserici prezintă caracteristici care îl deosebesc de majoritatea bisericilor de lemn din Moldova: naos pătrat supralărgit, altar și pronaos poligonal (pentagonal) și pridvor adăugat pe latura sud. Bolțile sînt de formă piramidală în altar și pronaos și trunchi de piramidă supraînălțat cu o piramidă — în naos.

Proiectul privind lucrările de conservare și restaurare (documentație întocmită de Mitropolia Moldovei cu finanțare și execuție pe plan local) cuprinde:

- subzidiri generale;
- desfacerea zidăriei suprapuse peste soclu și tratarea lui prin rostuirea pietrei, pentru a-l readuce la forma originală;
- consolidarea pereților de birne prin înlocuirea pieselor de lemn degradate;
- consolidarea șarpantei, înlocuirea tablei prin șită;
- refacerea streșinii;
- desfacerea pridvorului și cafasului;
- curățirea vopsitoriei de pe pereții interiori și lășarea birnelor aparente;
- pardoseală nouă din stejar;
- revizuirea tâmplăriei la ferestre la care s-au prevăzut gratii.

Avînd în vedere folosirea bisericii ca lăcaș de cult, s-a instalat în interior folosirea bisericii ca lăcaș de cult, s-a instalat în interior lumină electrică, respectîndu-se principiile expuse și normele în vigoare.

Clopotnița, care nu prezenta interes arhitectural (construcție de dată mai recentă) și care prin amplasamentul ei lua din perspectiva bisericii, a fost demolată. Actualmente se amenajează spațiul liber din jurul monumentului cu plantații și alei.

Biserica Adormirii Maicii Domnului, sat Brăiești, com. Brăiești — jud. Botoșani.

Dată din 1790 (după o inscripție făcută de boierul Miron Gorovei, proprietarul moșiei), biserica este amplasată pe traseul asfaltat Botoșani — Dorohoi.

Biserica are un pridvor cu turlă pe latura sud, pronaos, naos cu abside poligonale și altar decroșat de formă pentagonală. Construcția este din birne tencuite ulterior la exterior și interior; pridvorul, care inițial era descoperit, a fost căptușit cu scînduri împreună cu turla. Pronaosul este acoperit cu o boltă în formă de calotă din fișii curbe pe un plan poligonal, cu nervuri aparente. Naosul și altarul au bolți semicilindrice. Învelitoarea a fost reparată în sec. XIX și acoperită cu tablă.

Biserica fiind în stare de degradare avansată, avea nevoie pentru a fi consolidată de reparații capitale. Cu ocazia acestor lucrări, executate și finanțate de Mitropolia Moldovei și de parohie, monumentul a fost restaurat cu asistența tehnică a DMIA, readucîndu-se la aspectul original. Lucrările realizate în anii 1969—1971:

- subzidiri (beton ciclopeian) și soclu din piatră aparentă;
- desfacerea tencuielilor;
- desfacerea căptușelilor de scînduri de la pridvor și turlă;
- înlocuirea pieselor de lemn degradate (birne la pereți, stîlpi pridvor, stîlpi turlă, stîlpi pronaos, balustrade);
- consolidări la planșee și bolți (înlocuirea scîndurilor și nervurilor);
- revizuirea și consolidarea șarpantei;
- înlocuirea învelitorii de tablă cu învelitoare de șită;
- pardoseli noi; revizuire tâmplărie; vopsitorii strane;
- împrejmuire de lemn.

Biserica este interesantă atît ca plan, cît și prin elementele de sculptură (stîlpi pridvor, stîlpi la peretele despărțitor între pronaos și naos, ancadramente la ușa de intrare în pronaos).

Biserica Sf. Dumitru, sat Vorniceni, com. Vorniceni, jud. Botoșani.

După tradiție această biserică are o vechime de 500 ani, fiind construită din birne de stejar pe marginea unui podiș care domină satul. Documentele vorbesc despre o „Dumbravă Înaltă”, pădure seculară, din care s-ar fi făcut monumentul istoric. Probabil prin sec. XVII, biserica a fost coborîtă de pe deal în mijlocul satului, pe locul unde este amplasată astăzi.

Ca plan, biserica cuprinde un pronaos de formă pentagonală, un naos în prelungirea pronaosului — cu două abside de formă dreptunghiulară și un altar decroșat poligonal (5 laturi). La această construcție s-a adăugat pe latura de sud un pridvor închis din scînduri.

Cele 3 compartimente (pronaos, naos și altar) sînt acoperite cu bolți din fișii curbe pe plan poligonal. Pereții erau din birne puternice de stejar ecarisate și căptușite pentru protecție contra intemperiilor cu scînduri dispuse vertical. Acoperișul, care are pante accentuate și o streșină monumentală rezemată pe console (3—4 piese suprapuse), a fost acoperit la o dată mai recentă cu tablă.

Construcția fiind degradată, iar aspectul arhitectural fiind alterat prin folosirea altor materiale pentru reparații, s-au întreprins în anii 1968—1970 lucrări de conservare și restaurare:

- subzidiri; soclu de piatră rostuită; trotuar din lespezi pe pat de nisip; desfacerea căptușelilor din scînduri ale pereților; desființarea pridvorului din scînduri (adăugat pe latura sud — de dată recentă); înlocuirea pieselor de lemn degradate (pereți, bolți, șarpantă etc.), cu consolidări; învelitoare de draniță; revizuirea tâmplăriei de la ferestre și ușa intrării, astuparea rosturilor dintre birne (cu pene, cîlți și un mastic).

Actualmente s-a amenajat incinta bisericii, refăcîndu-se împrejmuirea și turnul clopotniță de pe latura sud.

Restaurarea monumentului s-a făcut în urma stăruințelor prof. univ. Octav Ionescu din Iași, cu asistența tehnică a DMIA.

Biserica Sf. Nicolae, sat Broșteni, comuna Broșteni, jud. Suceava (fig. 16—21).

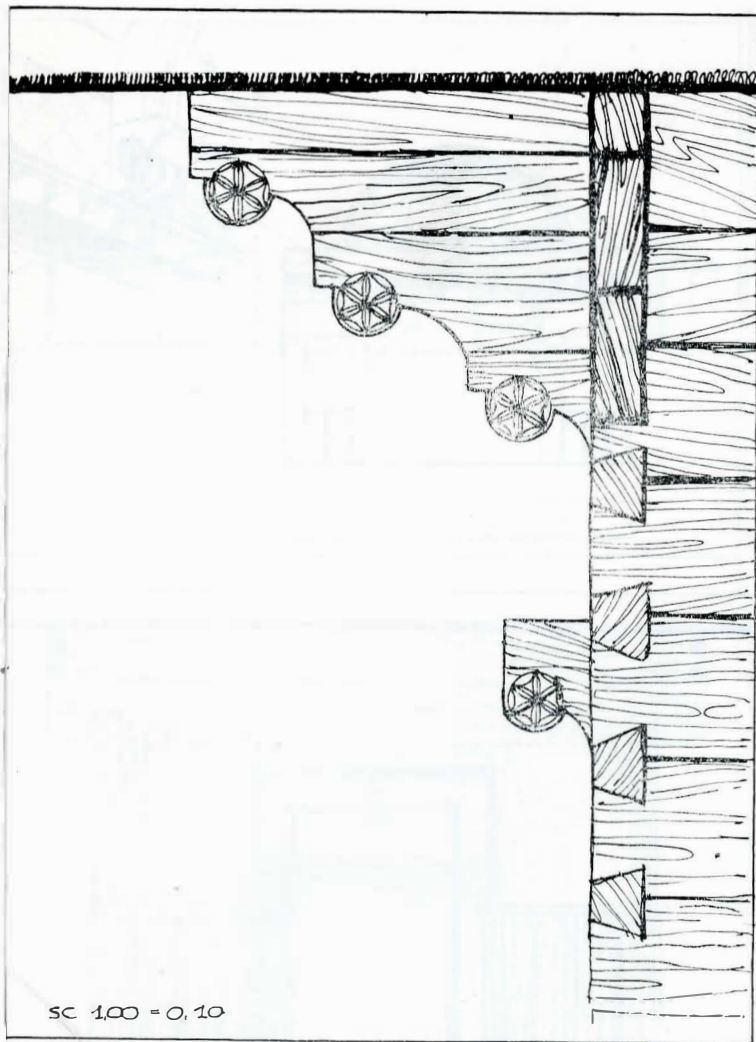
Amplasată pe unul din traseele cele mai frumoase: Vatra Dornei—Broșteni—Poiana Teiului (capătul lacului Bicaz), biserica de lemn în care a învățat Ion Creangă datează din anul 1779. Are pronaos poligonal, naos cu abside și altar în formă poligonală, precum și un pridvor deschis cu turlă. Interiorul este boltit. Pronaosul și naosul au bolți pe plan poligonal din fișii curbe, iar altarul boltă semicilindrică racordată cu fișii curbe. Toate bolțile au nervuri aparente și sînt bogat ornamentate cu chei, console și cioplituri.

Fiind un obiectiv turistic care prezenta degradări, în anul 1968 monumentul a fost cercetat și pe baza unei documentații întocmită de Mitropolie și avizată de DMIA, s-au executat următoarele lucrări care au redat construcției aspectul original:

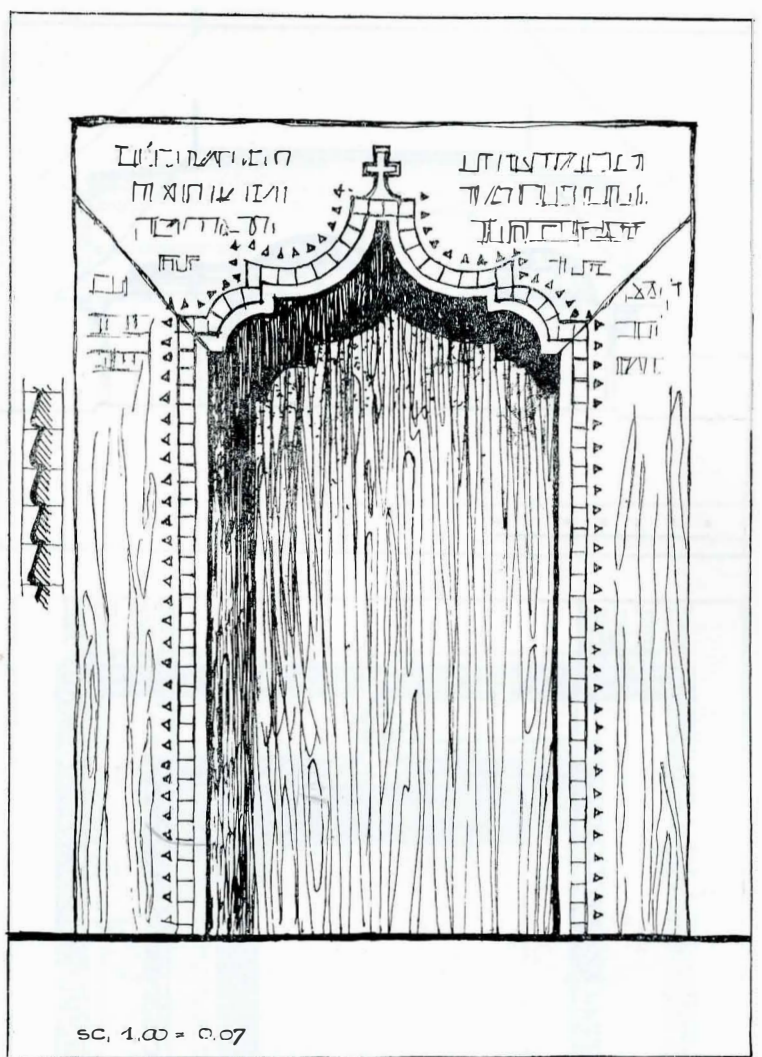
- fundații continui de beton ciclopeian, cu un soclu din zidărie de piatră brută rostuită;
- înlocuirea tălpilor și a grinzilor degradate la pereți, cu dimensiunile lor inițiale;
- desfacerea streșinilor, înfundate ulterior cu scînduri și revenirea la streșinile originale cu căpriori aparenti;
- refacerea învelitorii de draniță;
- refacerea balustradelor la pridvor și turlă;
- protejarea fundațiilor cu un trotuar din lespezi de piatră;
- etanșeizarea rosturilor între birne, cu cîlți și fișii de pînze de in de 7 cm lățime, lipite cu dextrină la interior;
- refacerea pardoselii din dușumele în pridvor și naos.

Ulterior s-a executat și o împrejmuire din piatră a incintei.

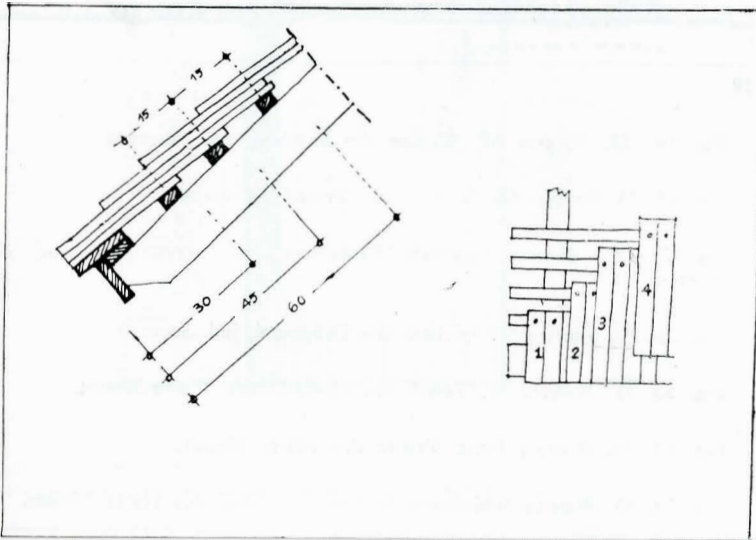
Așezată într-un loc pitoresc, lingă un drum cu mare afluență de turiști, biserica este vizitată cu mult interes pentru valoarea ei arhitecturală, care ne reamintește

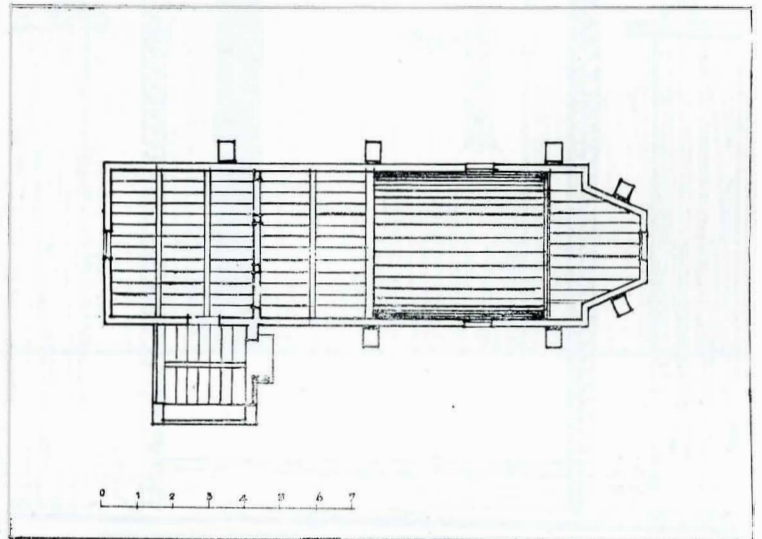
10

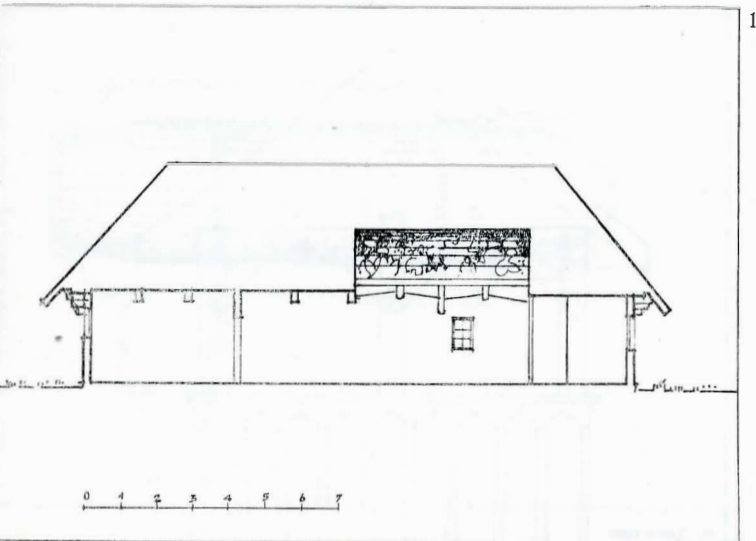
15

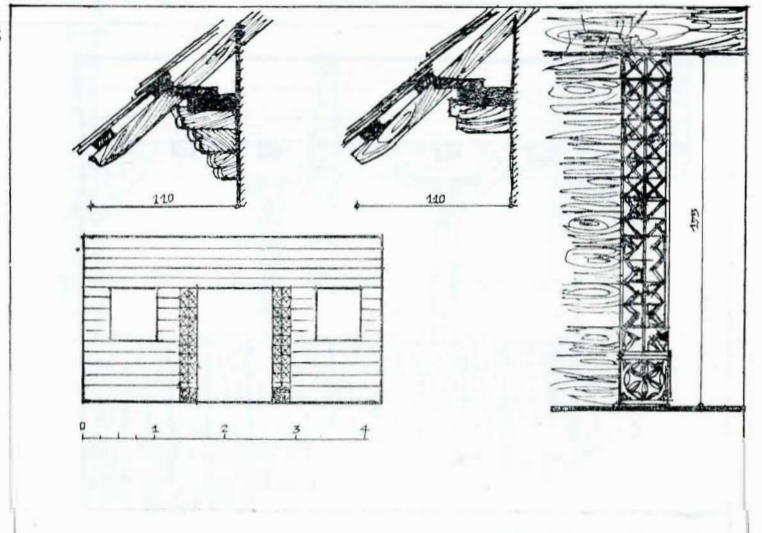
11

14

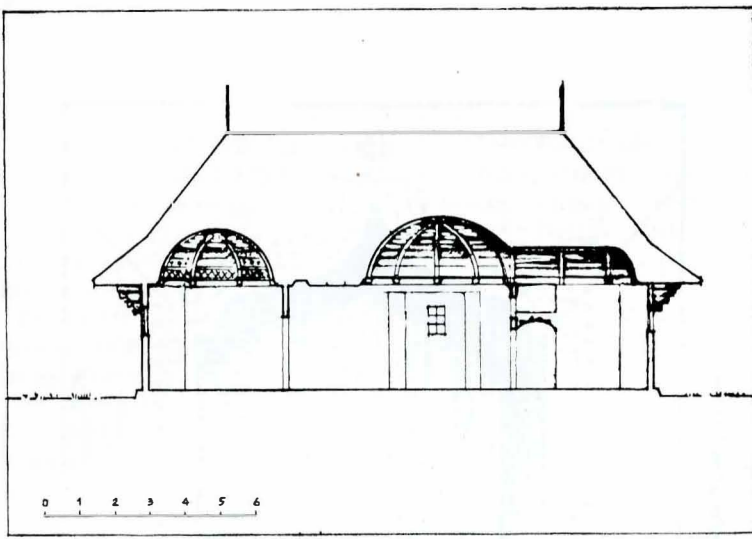

12

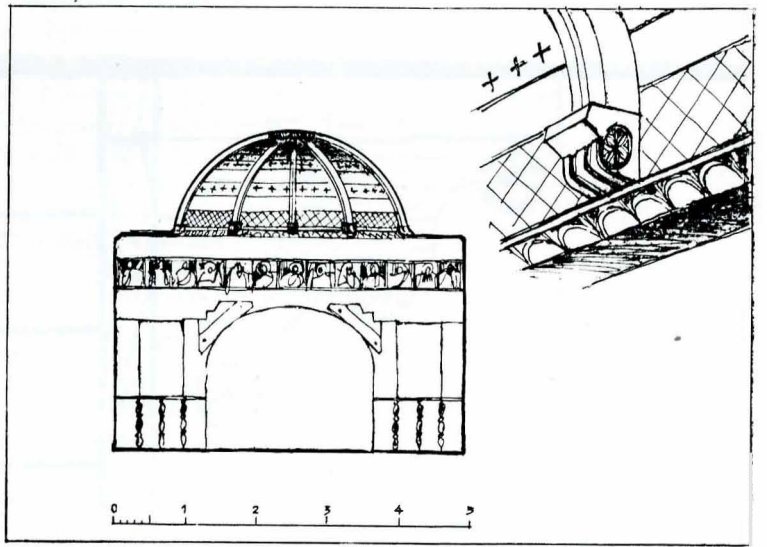

13

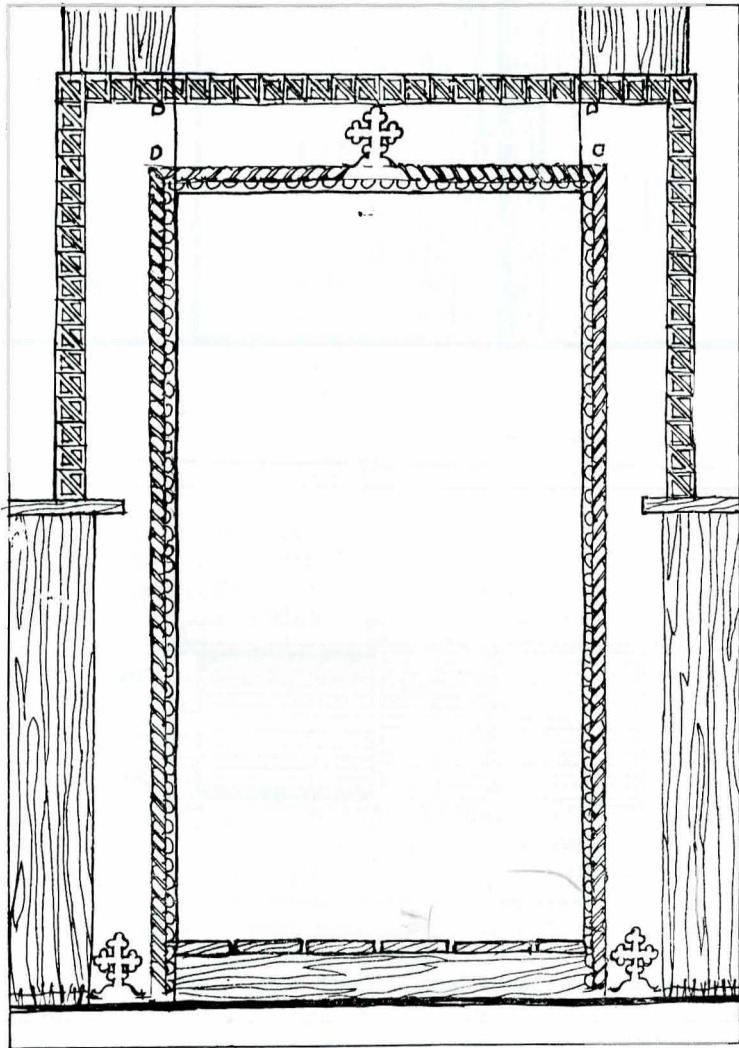
Fig. 10. Motive decorative pe streăşină aparentă. Fig. 11. Sistemul de aranjare a şitei. Fig. 12, 13, 14. Biserica din Adincata, jud. Suceava. Fig. 15. Biserica „Vîrcolici” din Dorohoi.

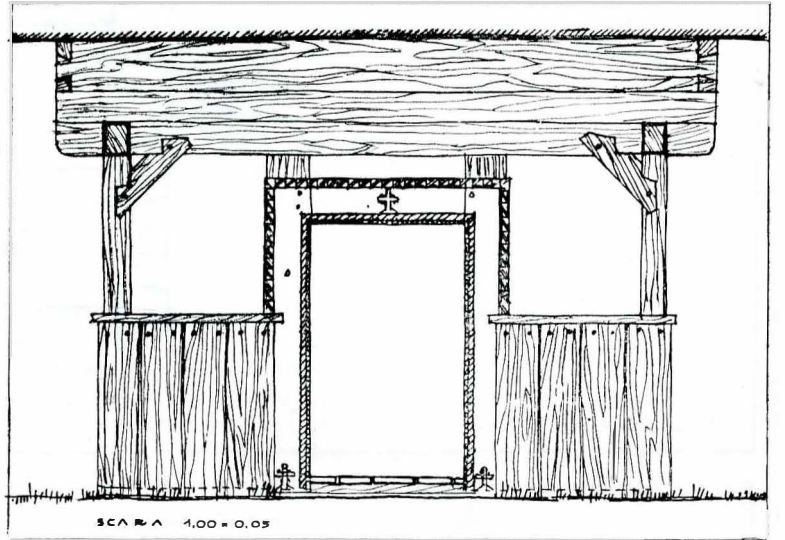
16

17

18

19

Fig. 16—21. Biserica Sf. Nicolae din Broșteni, jud. Suceava.

Fig. 22, 23. Biserica Sf. Nicolae din Vama, jud. Suceava.

Fig. 24—27. Biserica Cuvioasa Paraschiva din Cumpărătura, jud. Suceava.

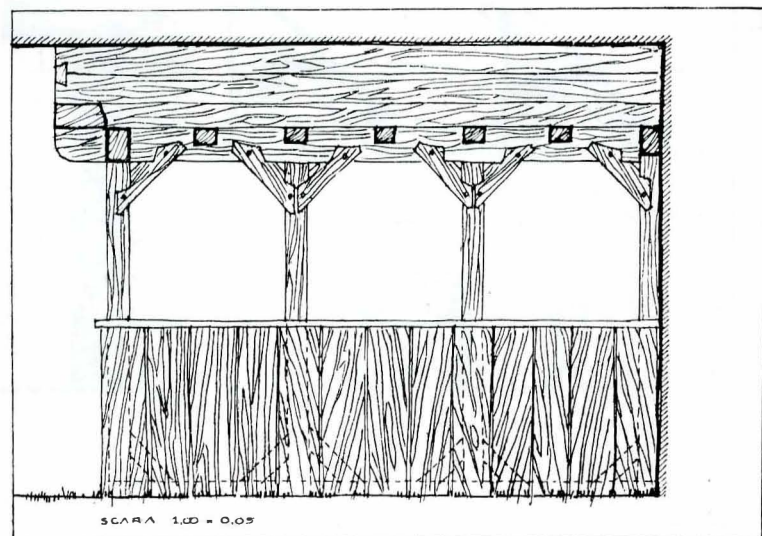
Fig. 28, 29. Biserica Sf. Spiridon din Drăgușeni, jud. Suceava.

Fig. 30, 31. Biserica Sf. Troiță din Cozla-Draga, Piatra-Neamț.

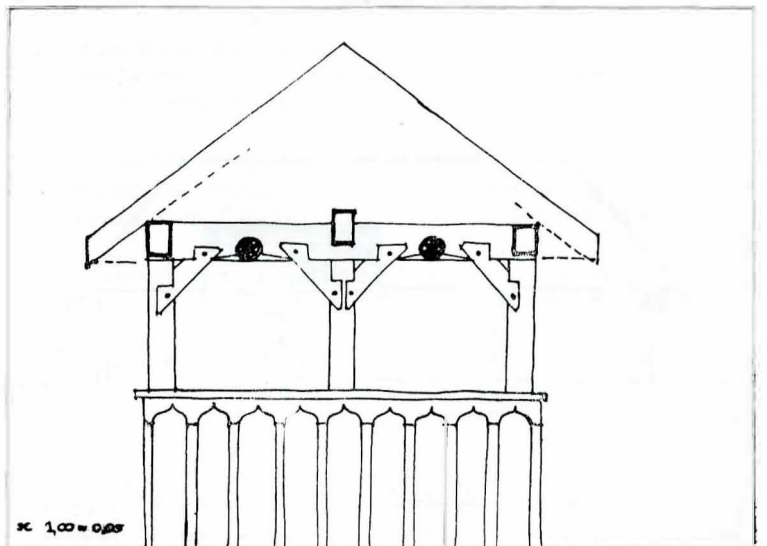
Fig. 32, 33. Biserica Buna Vestire din Piatra Neamț.

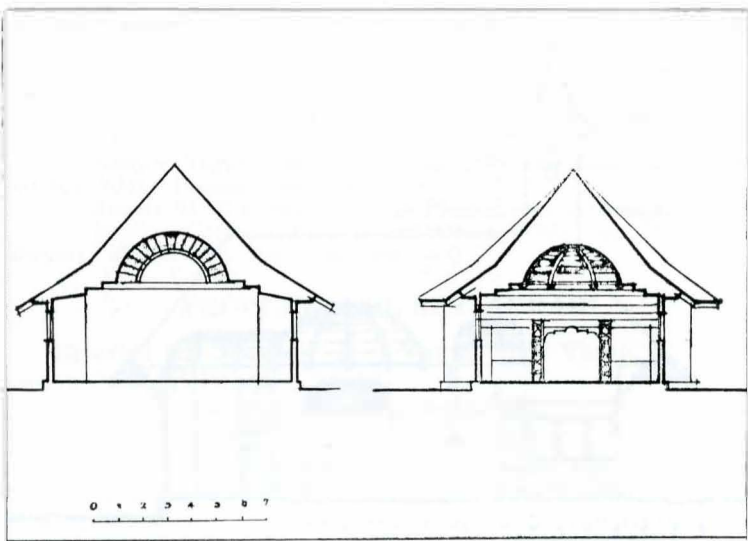
Fig. 34, 35. Biserica Schimbarea la față — Văleni din Piatra Neamț.

21

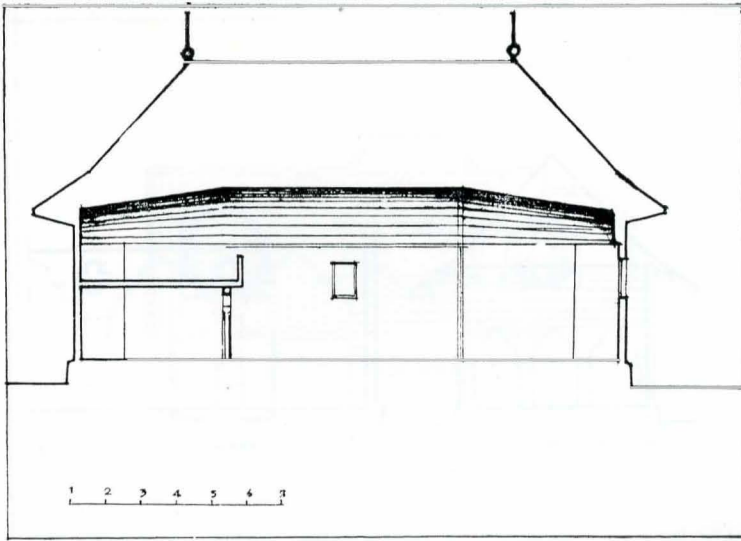

20

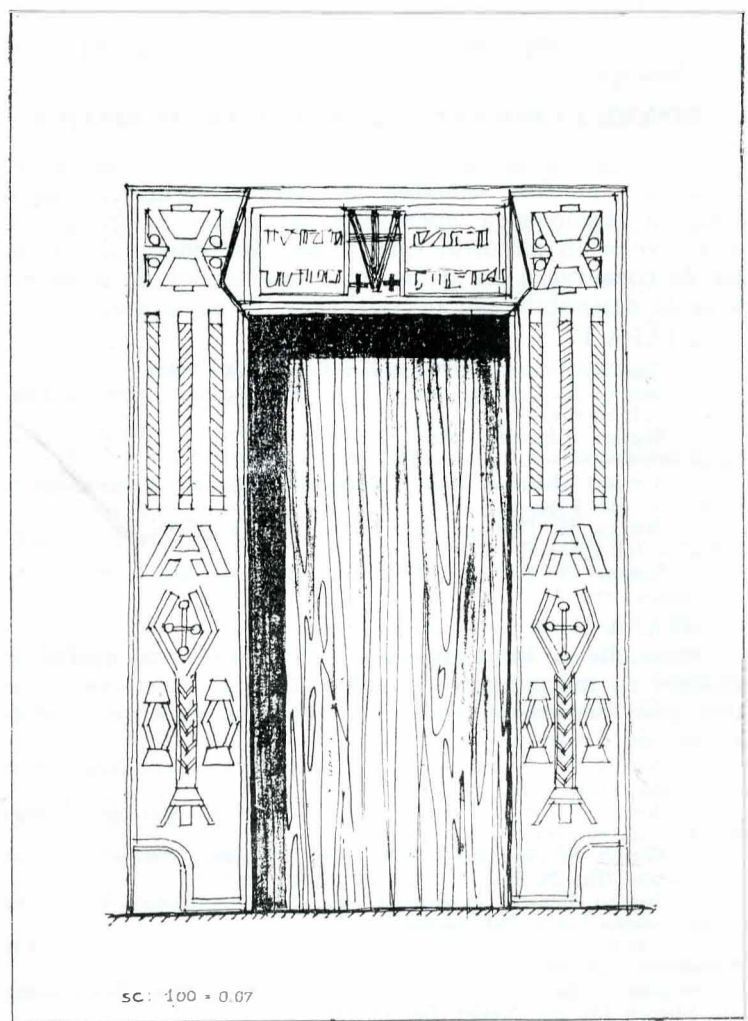

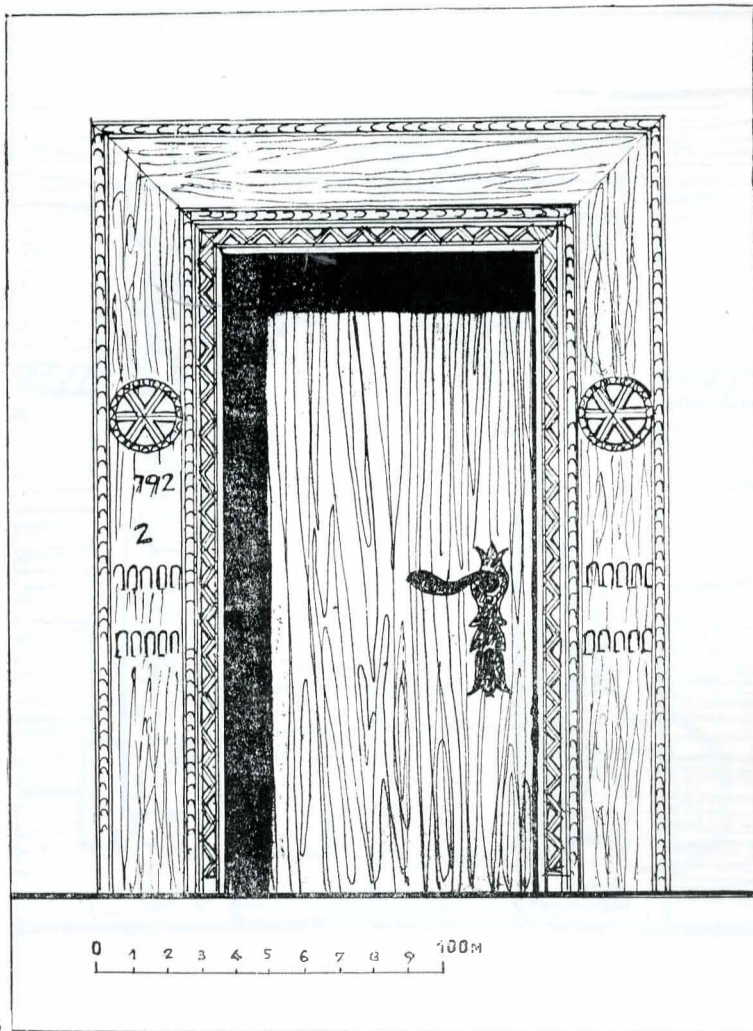
22

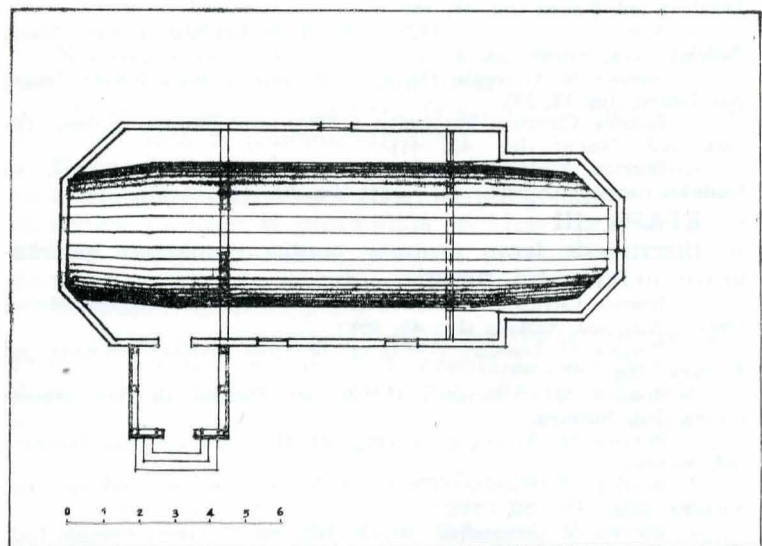
25

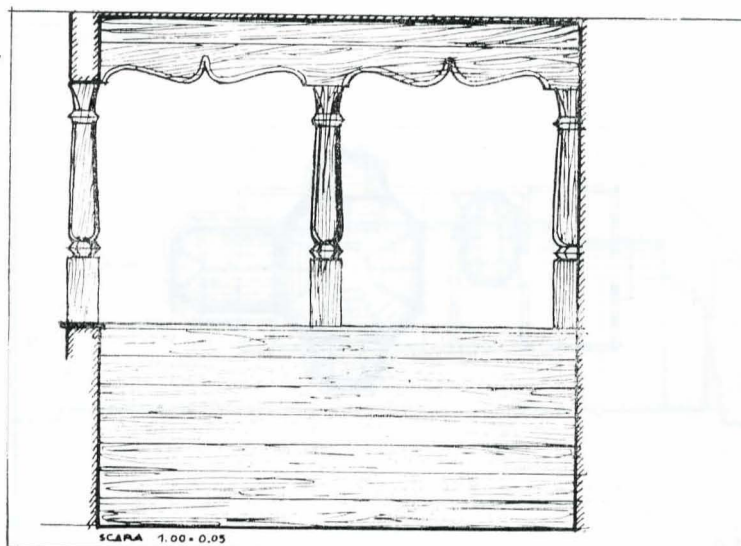
23

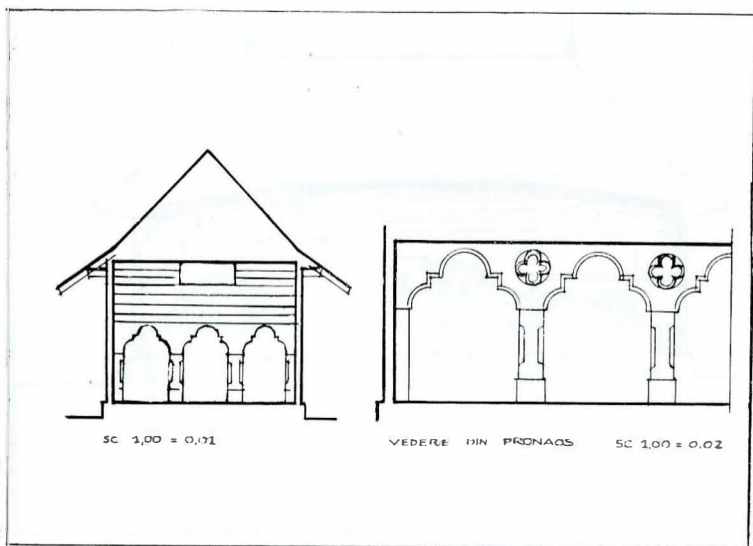
26

24

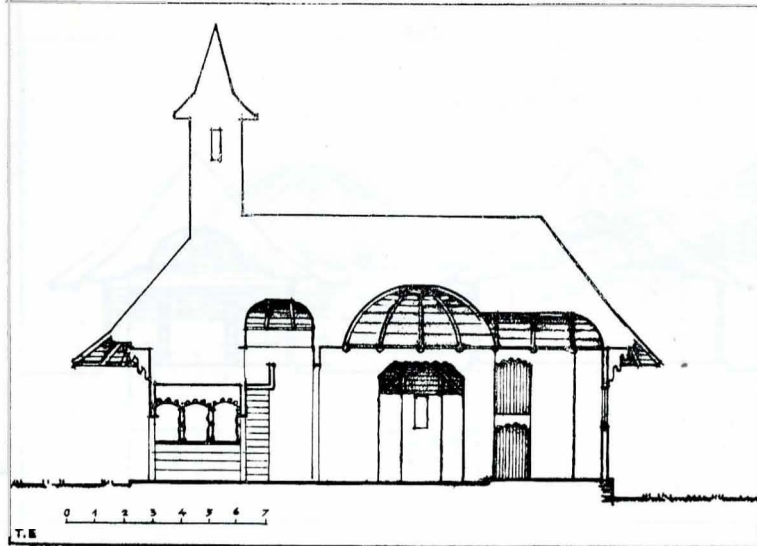

27

28

31

pe cea de la Răpciuni, cît și pentru amintirea copilăriei lui Creangă.

BISERICI PROPUSE CA OBIECTIVE TURISTICE

Criteriile de selecție a monumentelor propuse pentru restaurare au fost valoarea lor istorică, arhitectonică și artistică. Eșalonarea operațiilor în etape și integrarea obiectivelor în circuitul turistic sînt în funcție de starea lor de conservare, ca și de cea a drumurilor de acces (în prezent carosabile sau necesitînd a fi amenajate).

ETAPA I

Monumente deja restaurate (vezi mai sus).

- Biserica Sf. Dumitru (sec. XVII), satul Adîncata, comuna Adîncata — jud. Suceava (fig. 12, 13, 14).
- Biserica Adormirea Maicii Domnului (1779) — Vîrcolici, municipiul Dorohoi — jud. Botoșani (fig. 15).
- Biserica Adormirea Maicii Domnului (1790), satul Brăiești, comuna Brăiești — jud. Botoșani
- Biserica Sf. Dumitru (sec. XVII), satul Vorniceni, comuna Vorniceni — jud. Botoșani.
- Biserica Sf. Nicolae (1779), satul Broșteni, comuna Broșteni — jud. Suceava (fig. 16).

ETAPA II

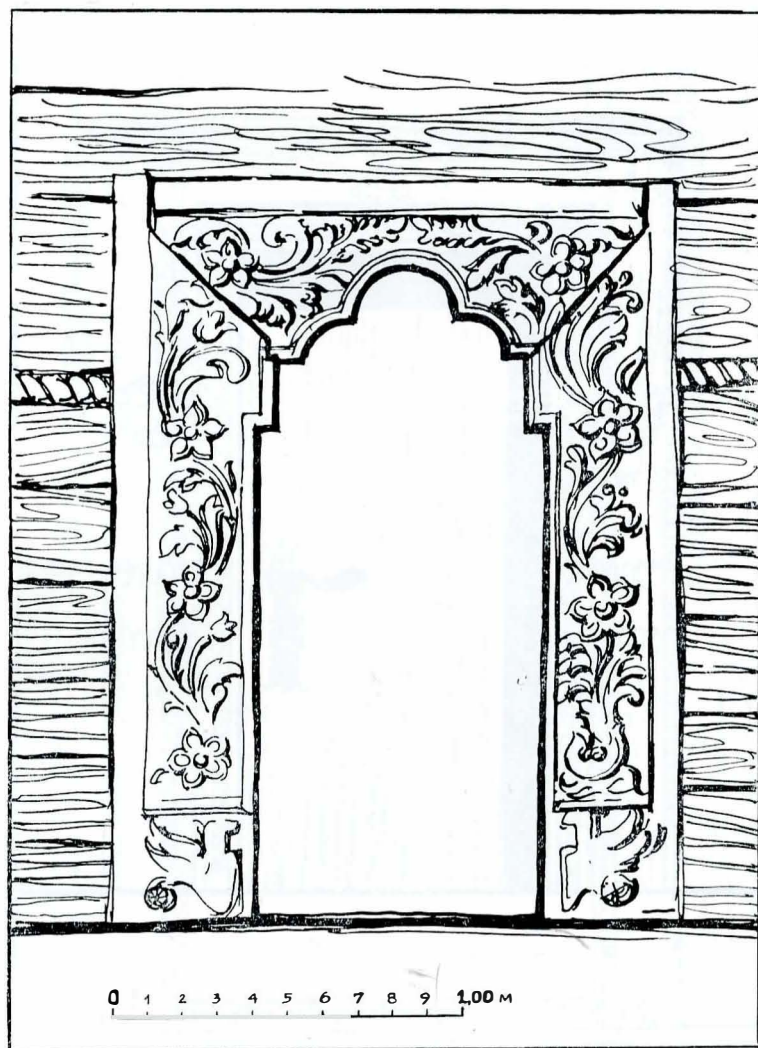
Bisericile de lemn propuse a fi puse cît mai curînd în valoare ca monumente de arhitectură și obiective turistice, prin lucrări de restaurări, reparații curente și amenajări de drumuri.

- Biserica Sf. Nicolae (sec. XVIII), satul Vama de Sus, comuna Vama, jud. Suceava (fig. 22, 23).
- Biserica Cuvioasa Paraschiva (1791), satul Cumpărătura, comuna Bosanci, jud. Suceava (fig. 24—27).
- Biserica Sf. Spiridon (1780), satul Drăgușeni, comuna Drăgușeni, jud. Suceava (fig. 28, 29).
- Biserica Intrarea în Biserică (sec. XIV) — Dragoș Vodă, satul Putna, comuna Putna, jud. Suceava.
- Biserica Sf. Troiță (1764) — Cozla-Draga, Piatra-Neamț, cartier Dărmănești, jud. Neamț (fig. 30, 31).
- Biserica Buna Vestire (1780), Piatra-Neamț, Cartier Anexa Sărata (str. Sătencii 15), jud. Neamț (fig. 32, 33).
- Biserica Schimbarea la față (1574), Piatra-Neamț, Văleni (str. Decebal), jud. Neamț (fig. 34, 35).
- Biserica Sf. Dumitru (1829), satul Valea Bradului, comuna Bieazu Ardelean, jud. Neamț (fig. 36, 37).
- Biserica Sf. Gheorghe (1818), satul Galu, comuna Poiana Teiului, jud. Neamț (fig. 38, 39).
- Biserica Cuvioasa Paraschiva (1774), satul Fărcașa, comuna Fărcașa, jud. Neamț (fig. 40, 41).
- Biserica Nașterea Maicii Domnului (1830) — Schișorul, sat Ceahlău, comuna Ceahlău, jud. Neamț (fig. 42—44).

ETAPA III

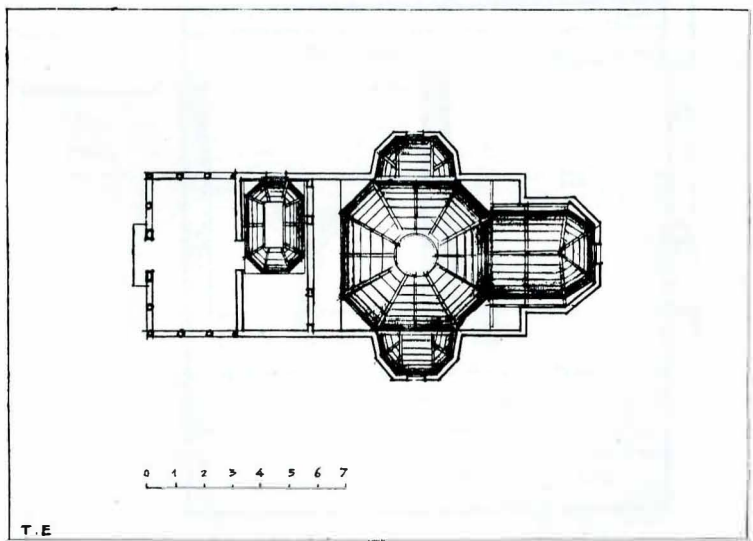
Bisericile de lemn propuse pentru restaurare și integrare în circuitul turistic.

- Biserica Cuvioasa Paraschiva (1794), sat Mitocaș, comuna Mitocul Dragomirnei, jud. Suceava (fig. 45, 46).
- Biserica Sf. Dumitru (1810), sat Botoșana, comuna Botoșana, jud. Suceava (fig. 47, 48)
- Biserica Sf. Arhangheli (1779), sat Pîrteștii de Sus, comuna Cacica, jud. Suceava.
- Biserica Sf. Arhangheli (1838), sat Humoreni, comuna Botoșana, jud. Suceava.
- Biserica Sf. Nicolae (1781), sat Soloneț, comuna Todirești, jud. Suceava (fig. 49, 50, 51).
- Biserica Sf. Arhangheli (sec. XVIII), sat Todirești, comuna Todirești, jud. Suceava (fig. 52, 53).

29

30

— Biserica Sf. Dumitru (1752), sat Sărata, comuna Dobreni, jud. Neamț (fig. 54, 55, 56).

— Biserica Adormirea Maicii Domnului (1787), sat Cervicești, comuna M. Eminescu (Cocorăni), jud. Botoșani (fig. 57, 58, 59).

— Biserica Sf. Voievozi (1740), sat Bălușeni, comuna Bălușeni, jud. Botoșani (fig. 60, 61, 62).

— Biserica Tăierea capului Sf. Ioan (1853)-Trestiana, sat Poiana, comuna Schitul Doamnei, jud. Iași.

— Biserica Sf. Gheorghe (1643), sat Păușești, comuna Dumesti, jud. Iași.

— Biserica Cuvioasa Paraschiva (1535 și 1755), sat Miroslăvești, comuna Miroslăvești, jud. Iași (fig. 63).

PROPUNERI DE RESTAURARI

Biserica Sf. Nicolae, satul Vama, com. Vama, jud. Suceava (sec. XVIII) (fig. 22, 23).

Descriere: plan trilobat cu absida altarului și absidele laterale poligonale; pronaosul pe latura vest — poligonal; fără turlă; boltă în pronaos, naos și altar din fișii curbe pe plan octogonal; bolta din pronaos are nervuri aparente; bolta din altar este din fișii curbe racordate cu o boltă cilindrică; pereți din birne căptușite cu scinduri; șarpantă cu învelitoare de draniță și streășină din căpriori aparenti și console; soclu din piatră.

Lucrări de restaurare: desfacerea căptușelii din scinduri la pereți; înlocuirea învelitorii de draniță degradată cu draniță nouă; consolidări de șarpantă și pereți; soclu de piatră aparentă cu rosturi; pardoseală din dușumele; completări de elemente sculptate (nervuri etc.); revizuirea tâmplăriei.

De asemenea este necesar a se repara turnul clopotniță (detașat de clădirea bisericii).

Incinta are o împrejmuire interesantă din birne cu acoperiș de draniță (în plan împrejmuirea se desfășoară în zig-zag).

Monumentul se află amplasat pe traseul (șosea modernizată) Gura Humorului — Vatra Dornei și poate deveni un obiectiv turistic, fiind ușor vizitabil.

Biserica Cuvioasa Paraschiva, satul Cumpărătura, comuna Bosanci, jud. Suceava (datată 1791) (fig. 24—27).

Fiind amplasată pe traseul — șoseaua asfaltată Suceava-Fălticeni, biserica care necesită puține lucrări de restaurare, poate fi pusă în valoare, devenind un obiectiv interesant pentru turiști.

Descriere: plan dreptunghiular cu pronaosul și absida altarului (decroșată) de formă poligonală; pridvor deschis pe latura sud (ulterior închis cu scinduri); boltă cilindrică; pereți din birne căptușiți cu scinduri; șarpantă fără turlă cu învelitoare de draniță.

Lucrări de restaurare:

— desfacerea căptușelilor de scinduri (la pridvor și corpul bisericii);

— pridvorul se va păstra în forma inițială cu refacerea pieselor de lemn degradate (stâlpi, balustrade etc.);

— consolidări la pereți, șarpantă și soclu care se va lăsa din piatră aparentă — rostuită;

— desfacerea scindurilor care maschează streășina. Ea se va menține în forma originală cu căpriori aparenti și console;

— revizuirea tâmplăriei;

— revizuirea pardoselii.

Biserica Cuvioasa Paraschiva, satul Mitocaș, com. Mitocul Dragomirnei, jud. Suceava (datată 1794) (fig. 45, 46).

Traseu Suceava — M-tirea Dragomirna (la o distanță de 2½km față de șoseaua asfaltată).

Descriere: planul este compartimentat în pronaos și naos supralărgit, cu absida altarului poligonală; boltă semicilindrică în naos și piramidală în altar; pridvor inițial deschis, ulterior închis cu scinduri; pereți din birne, șarpantă cu învelitoare de tablă; fundații de piatră.

Propuneri de restaurare:

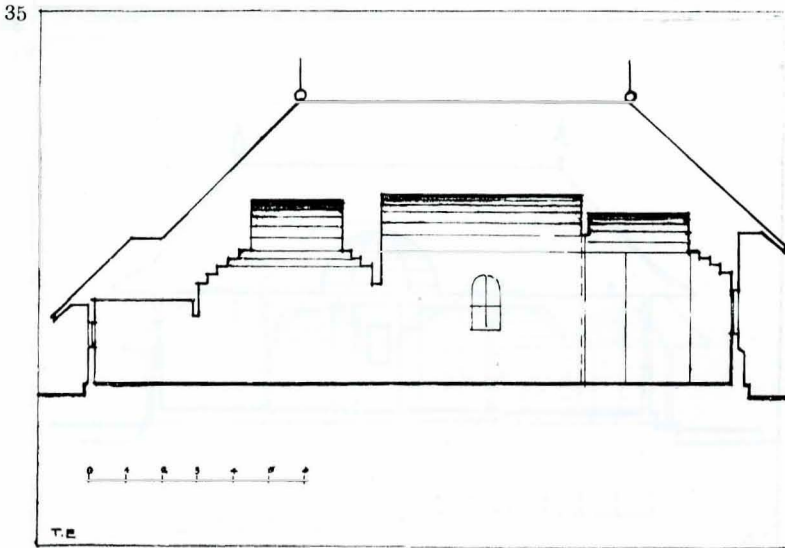
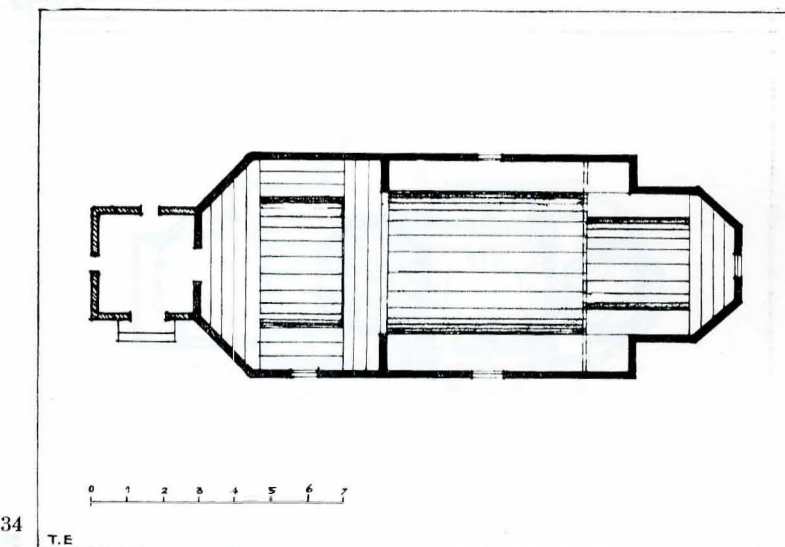
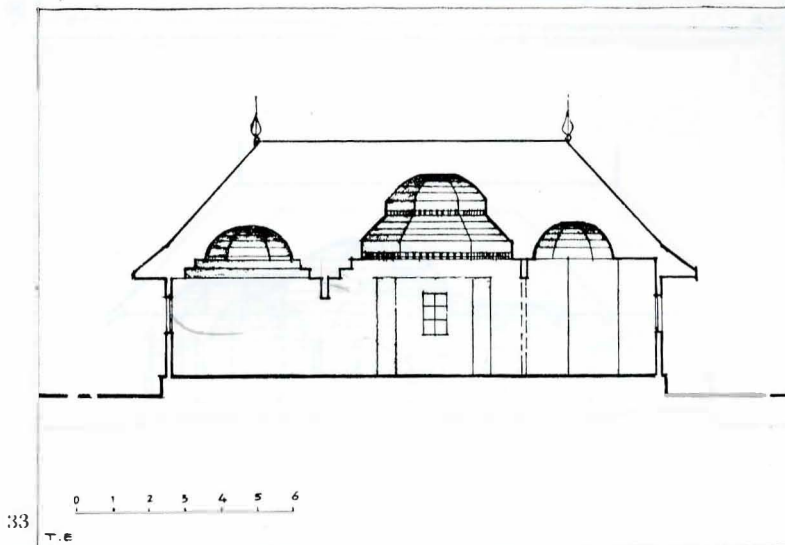
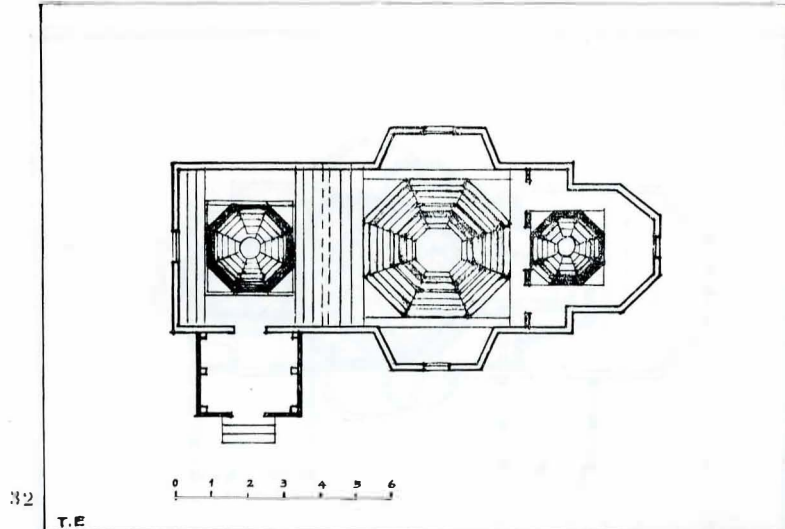
— cercetări asupra pridvorului (se poate propune desființarea lui dacă este de dată recentă sau menținerea lui, după ce s-au desfășurat căptușelile de scinduri). În varianta a 2-a, el se va reface în forma unui pridvor deschis;

— consolidări de șarpantă și pereți;

— înlocuirea învelitorii de tablă cu șită;

— readucerea golurilor la dimensiunile originale.

Biserica Sf. Dumitru, satul Botoșana, com. Botoșana, jud. Suceava (datată 1810) (fig. 47, 48).

Descriere: planul de formă trilobată; pronaos de formă pentagonală; naos cu absida altarului și absidele laterale, poligonale; pridvor deschis pe latura sud; bolți cu fișii curbe în naos și turlă, plafon cu retrageri de grinzi pe conturul pereților în pronaos și altar; pereți din birne căptușiți cu scinduri.

Lucrări de restaurare:

- refacerea draniței cu consolidări de șarpantă;
- se va cerceta și se va studia menținerea sau suprimarea turlei (pe naos);
- consolidarea pereților prin înlocuirea pieselor degradate;
- refacerea soclului prin plombări și tratarea paramentului din piatră rostuită;
- restudierea accesului exterior la pridvor și la turla clopotniță de pe pridvor;
- revizuirea tâmplăriei și a pardoselii;
- reparații capitale la pridvor și la turla clopotniță.

Biserica este monumentală ca proporții, avînd detalii de construcție și modernură interesantă (la pridvor).

Este amplasată în satul Botoșana, în apropiere de biserica Arbore.

Biserica din satul Pirteștii de Sus, com. Cacica, jud. Suceava (datată 1779). Este amplasată pe traseul Cacica-Solca, frecventat de turiști.

Descriere: plan trilobat; pronaos poligonal; naos cu curbe pe plan octogonal în pronaos și altar; turlă pe naos; pereți din birne; șarpantă cu învelitoare din tablă; soclu din piatră; elemente de sculptură (console exterioare).

Propuneri de restaurare:

- desfacerea turlei de dată mai recentă îmbrăcată cu scinduri și învelită cu tablă și refacerea șarpantei în forma originală cu învelitoare de șită;
- consolidări la pereți, bolți, șarpantă;
- reparații la soclu (plombări și rostuirii);
- readucerea golurilor la dimensiunile inițiale;
- trotuar din lespezi sau bolovani pe pat de nisip;
- amenajări exterioare (spații verzi, alei).

Interesantă prin proporțiile arhitecturale și elementele sculptate (console exterioare), monumentul poate deveni un obiectiv turistic ușor accesibil, pe un traseu cu o afluență mare de vizitatori.

Biserica Sf. Spiridon, satul Drăgușeni, com. Drăgușeni, jud. Suceava (datată 1780) (fig. 28, 29).

Descriere: plan dreptunghiular cu pronaos poligonal și absida altarului decroșată (pentagonală); pridvor pe latura sud cu turn clopotniță; boltă cilindrică în pronaos, în naos și altar; bolți din fișii curbe pe plan octogonal; streașină monumentală cu căpriori și console aparente; pereți din birne; acoperiș fără turle; cafas peste pronaos; elemente de lemn cu cioplituri (stâlpi pronaos etc.).

Propuneri de restaurare:

- consolidări la pereți, bolți, șarpante;
- refacere învelitoare (șită);
- desfacerea pridvorului cu turlă clopotniță de pe latura sud;
- reparații la soclu cu rostuitul paramentului din piatră;
- revizuirii de tâmplărie, pardoseli, vopsitorii etc.;
- amenajarea drumului de acces la biserică de la șoseaua națională.

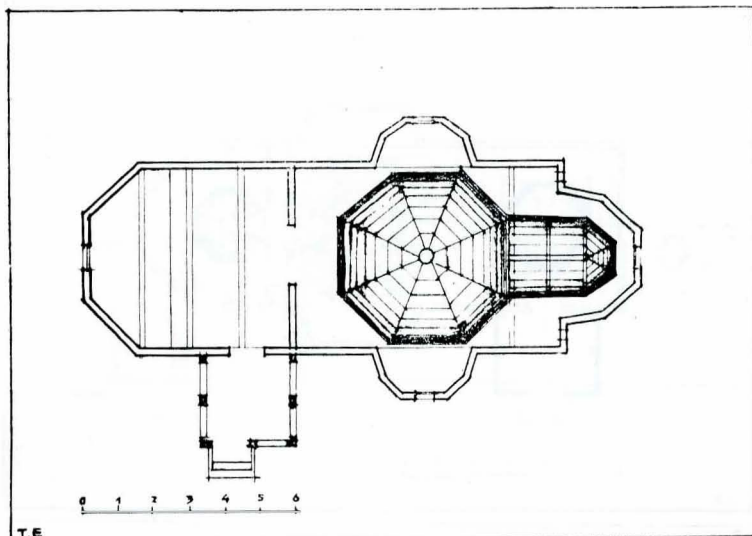
Monumentul istoric este amplasat pe traseul Roman-Fălticeni (șosea modernizată, de unde se accede la biserică pe un drum lateral).

Biserica prezintă interes prin proporțiile sale arhitecturale și monumentalitatea unor elemente (streașină cu căpriori și console suprapuse, bolți etc.).

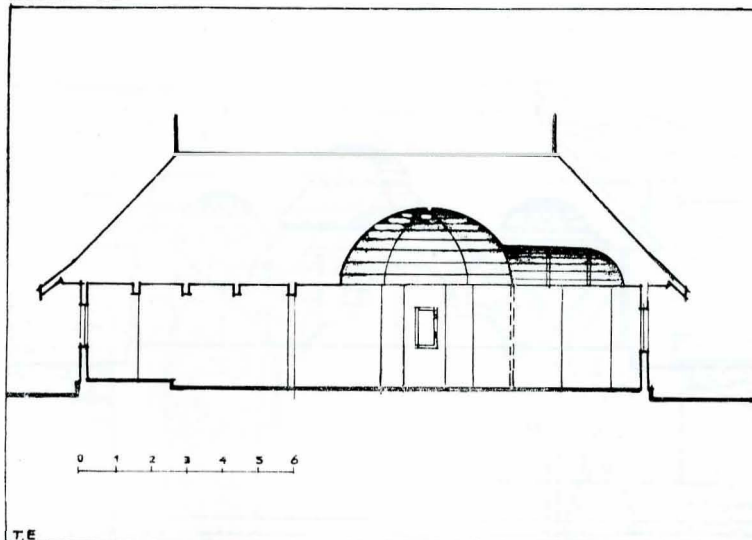
Biserica Sf. Nicolae, satul Forăști, com. Forăști, jud. Suceava (datată 1764)

Descriere: plan trilobat cu abside laterale și absida altarului — poligonale; fără turle; pridvor de scinduri adăugat pe latura sud; pereți din birne (căptușiți cu scinduri); șarpantă în patru ape, cu învelitoare de draniță; cafas deasupra pronaosului.

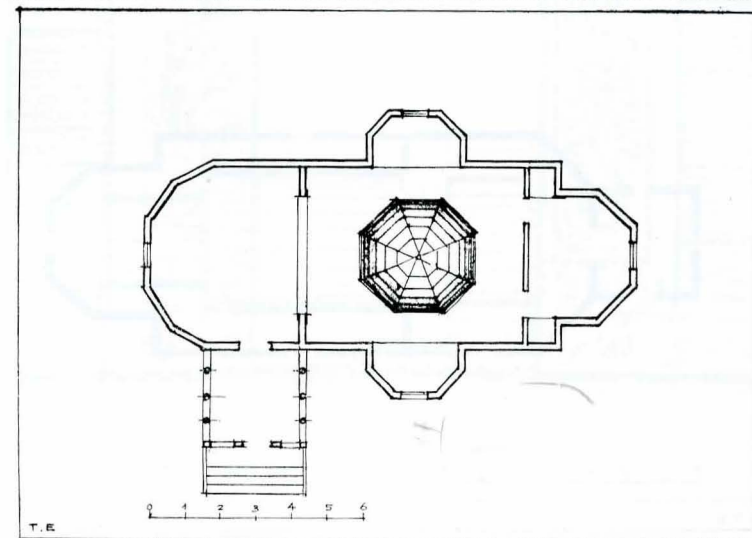
Lucrări de restaurare: desfacerea căptușelii la pereții din birne; desfacerea pridvorului; consolidări la pereți

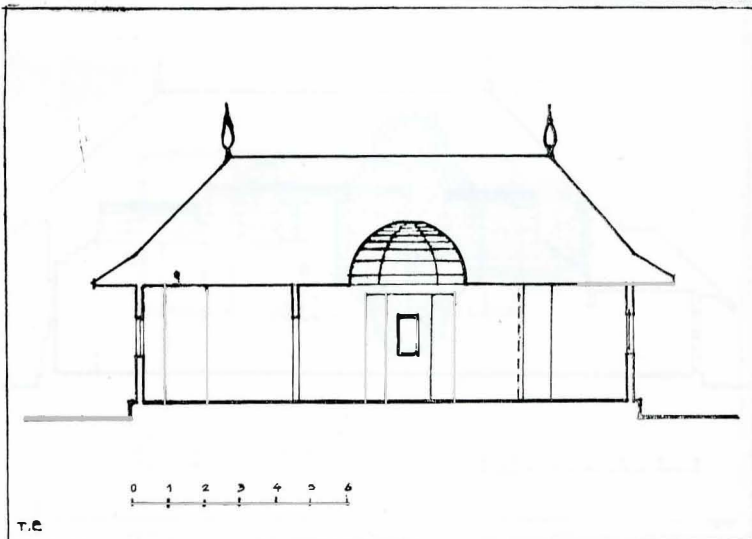
36

37

38

39

și șarpantă; învelitoare din draniță; desfacerea streașinii înfundate și readucerea ei la forma inițială (streașină cu căpriori aparenti și console); revizuirea tâmplăriei și pardoselii etc.

Amenajarea zonei de protecție cu acces la biserică și plantații.

Monumentul este amplasat în apropierea traseului (șosea modernizată) Roman—Fălticeni.

Biserica Intrarea în Biserica Dragoș Vodă, satul Putna, com. Putna, jud. Suceava (sec. XIV).

Descriere: plan dreptunghiular cu abside laterale și absida altarului — poligonale; pridvor închis adăugat pe latura vest; boltă cilindrică racordată în fișii curbe la altar și pronaos; pereți din birne; șarpantă cu învelitoare din șită fără turlă.

Lucrări de restaurare:

- desfacerea pridvorului și readucerea pronaosului la forma lui inițială (pentagonală);
- revizuirea șarpantei și învelitorii pentru readucerea la forma originală (fără pridvor, cu pronaos poligonal);
- se va cerceta dacă absidele laterale sînt de dată mai recentă și în acest caz se vor suprima;
- revizuirea pardoselii și a tâmplăriei;
- propunere de mutare a cavoului din fața intrării;
- amenajarea spațiului liber în jurul bisericii și accesului la monument de la șoseaua județeană.

Biserica Sfinții Arhangheli, satul Humoreni, com. Botoșana, jud. Suceava (datată 1838).

Descriere: plan dreptunghiular cu pronaos poligonal și absida altarului decroșată — pentagonală; boltă cilindrică (în naos) cu nervuri aparente — racordarea cu pereții longitudinali făcîndu-se prin grinzi dispuse în trepte cu console; boltă cilindrică în altar racordată cu fișii curbe; nervurile boltii sînt aparente și cioplite (în frînghie); planșeu cu grinzi aparente peste pronaos; cafas; pereți din birne; acoperiș cu învelitoare în patru ape fără turle.

Lucrări de restaurare:

- revizuirea învelitorii de draniță și a streașinii;
- desfacerea căptușelilor de scînduri la pereți;
- consolidarea pereților din birne (înlocuiri de piese degradate și verificarea îmbinărilor);
- reparații la paramentul soclului (prin plombări și rostuirea pietrei);
- trotuar din lezezi pe pat de nisip;
- revizuirea tâmplăriei cu înlocuiri de ferestre (de formă rotundă), prin aducerea lor la forma inițială.

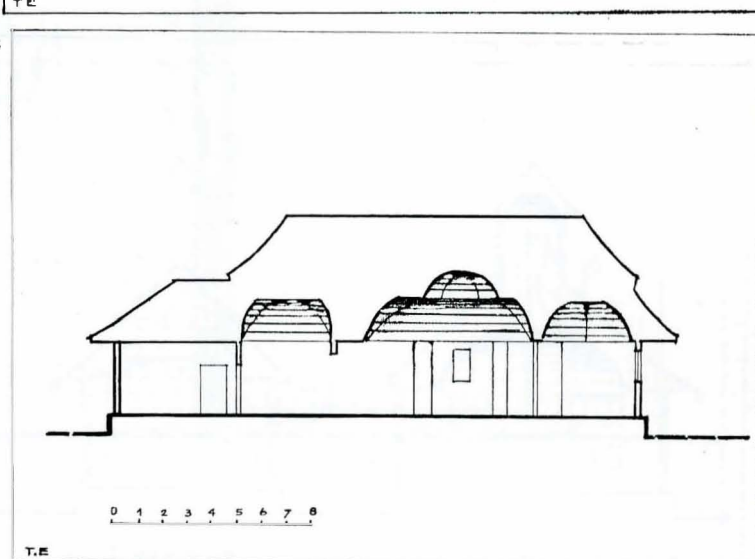
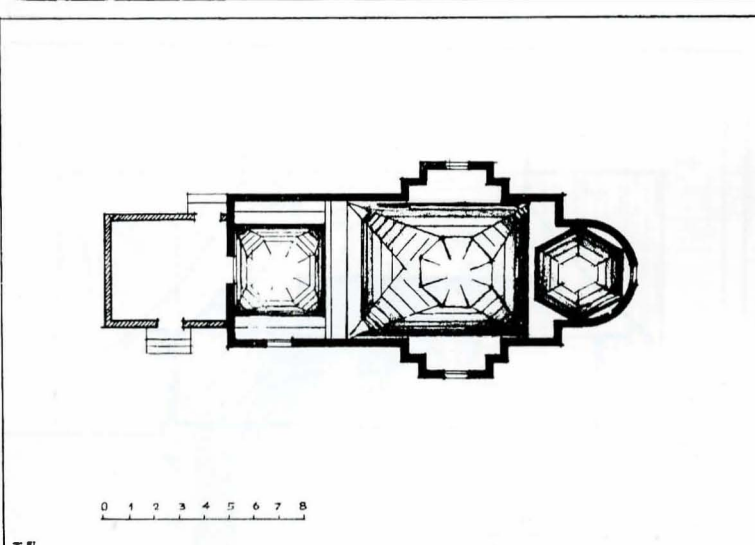
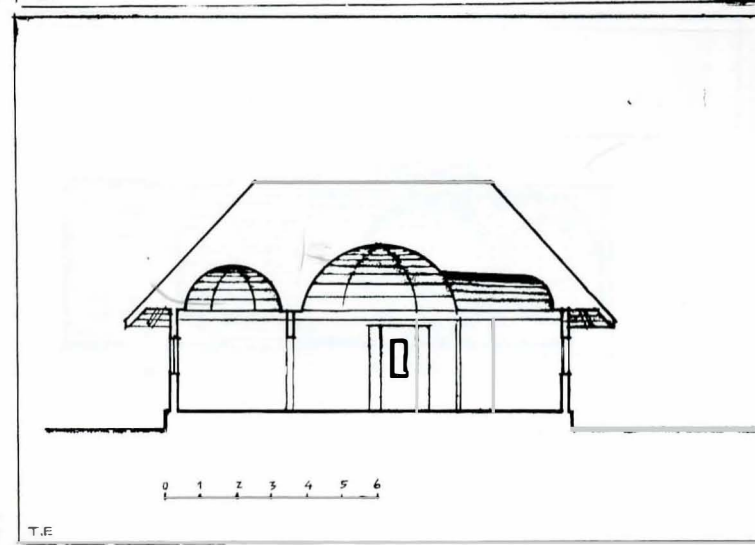
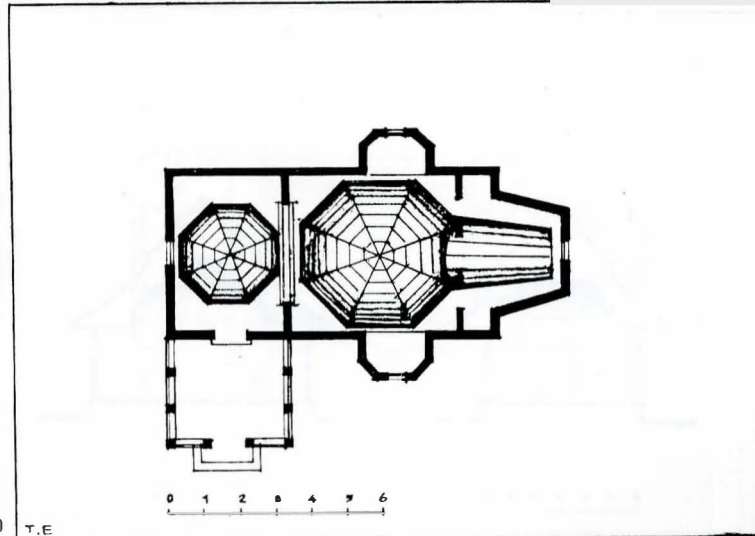
Biserica Sf. Nicolae, satul Soloneț, com. Todirești, jud. Suceava (datată 1781) (fig. 49, 50, 51).

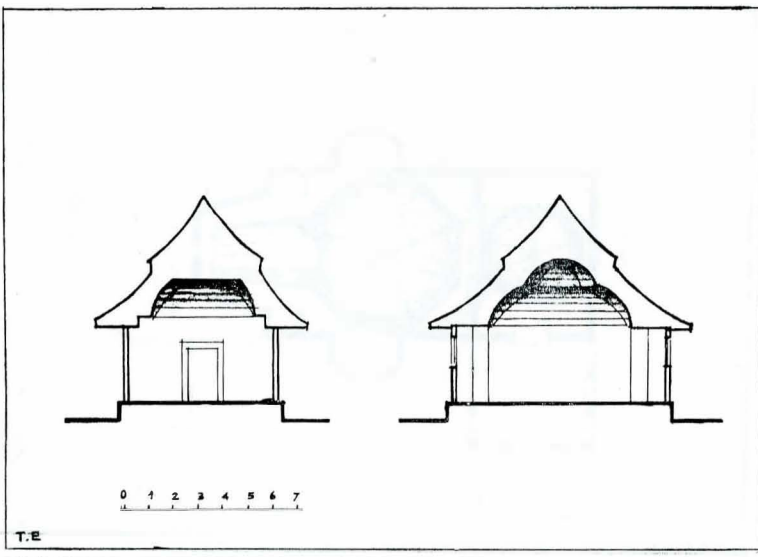
Descriere: plan dreptunghiular cu absida altarului decroșată de formă pentagonală și pronaos poligonal cu 3 laturi; pronaos cu tavan drept; naosul cu o boltă semicilindrică retrasă pe laturile nord și sud pe birne așezate în trepte, sprijinite pe console; altarul cu boltă semicilindrică, racordată cu fișii curbe; pridvor adăugat; acoperiș cu învelitoare de tablă în patru ape; streașină semiînfundată cu console din birne cu cioplituri; pereți din birne tencuite în exterior; cioplituri la ancadramentul ușii și la consolele exterioare.

Propuneri de restaurare:

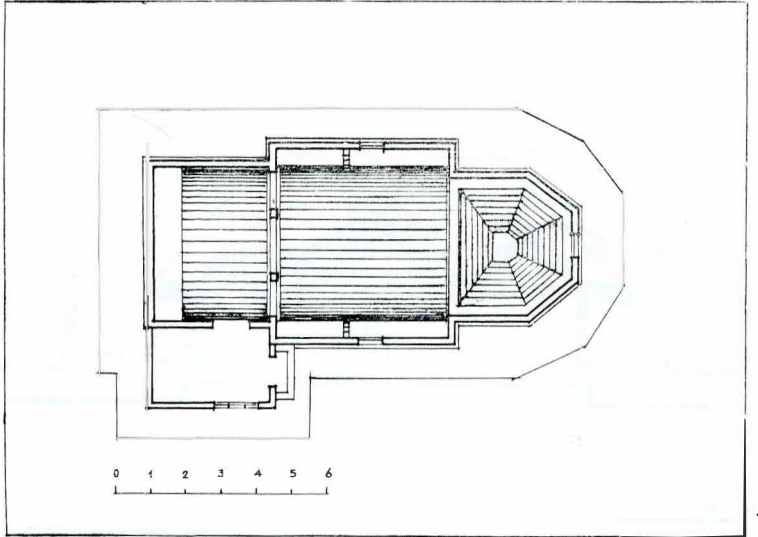
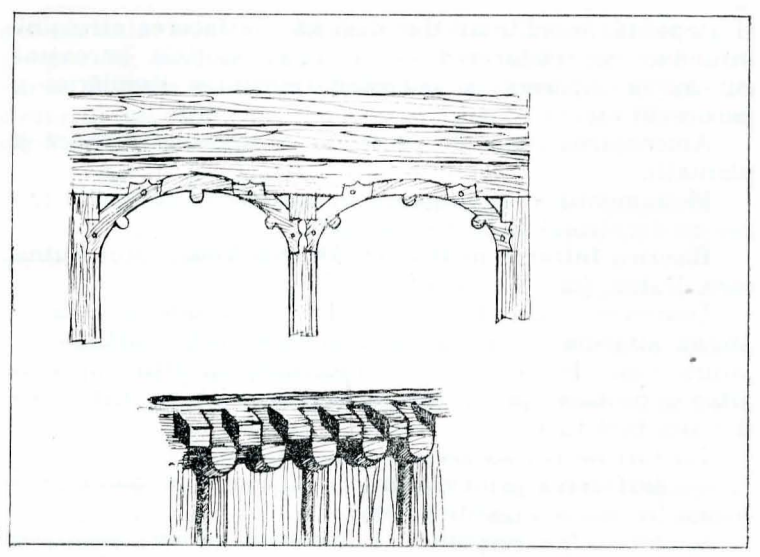
- desfacerea pridvorului construit la o dată mai recentă;
- desfacerea tencuielilor exterioare și consolidarea pereților (prin înlocuiri de piese degradate și revizuirii de îmbinări);
- consolidarea șarpantei și înlocuirea învelitorii de tablă prin șită;
- tratarea soclului cu paramentul din piatră rostuită;
- revizuirea tâmplăriei și pardoselii;

Fig. 36, 37. Biserica Sf. Dumitru din Valea Bradului, jud. Neamț.
 Fig. 38, 39. Biserica Sf. Gheorghe din Galu, jud. Neamț.
 Fig. 40, 41. Biserica Cuvioasa Paraschiva din Fărcașa, jud. Neamț.
 Fig. 42—44. Biserica Nașterea Maicii Domnului din Ceahlău, jud. Neamț.
 Fig. 45, 46. Biserica Cuvioasa Paraschiva din Mîtoacăș, jud. Suceava.
 Fig. 47, 48. Biserica Sf. Dumitru din Botoșana, jud. Suceava.
 Fig. 49—51. Biserica Sf. Nicolae din Soloneț, jud. Suceava.
 Fig. 52, 53. Biserica Sf. Arhangheli din Todirești, jud. Suceava.
 Fig. 54—56. Biserica Sf. Dumitru din Sărata, jud. Neamț.

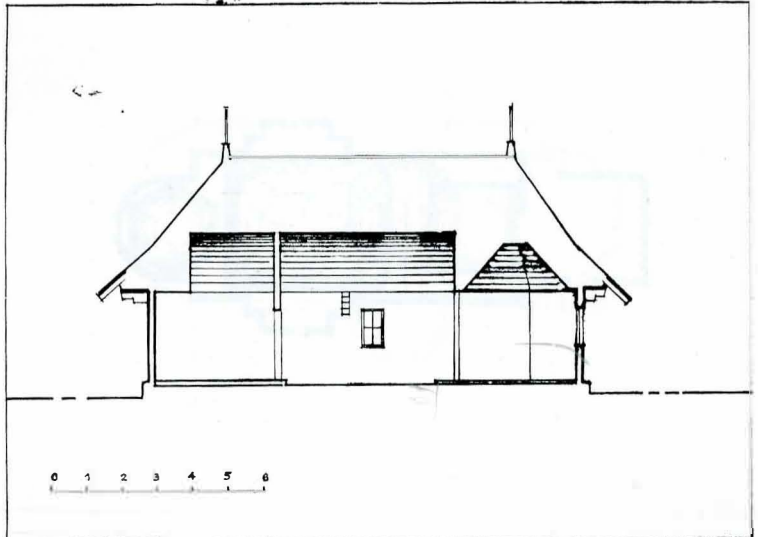
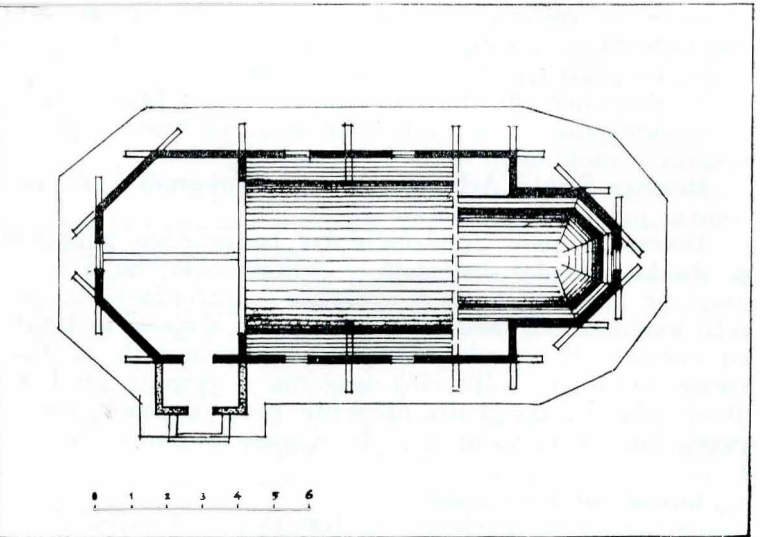

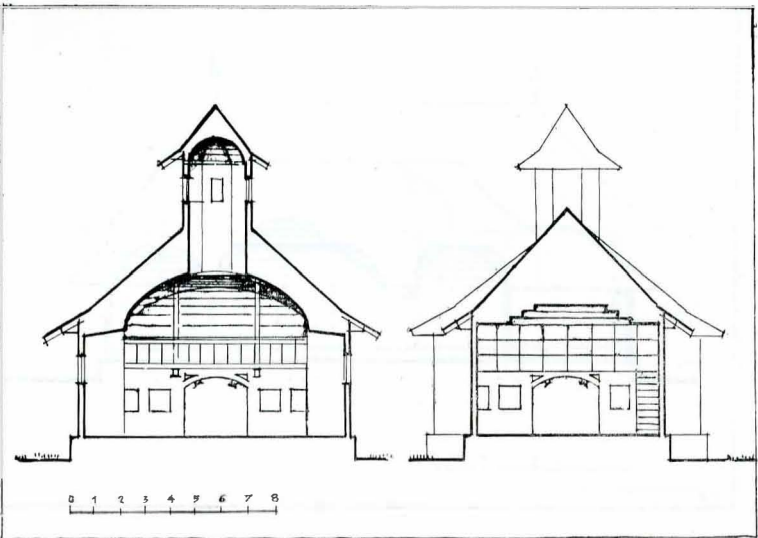
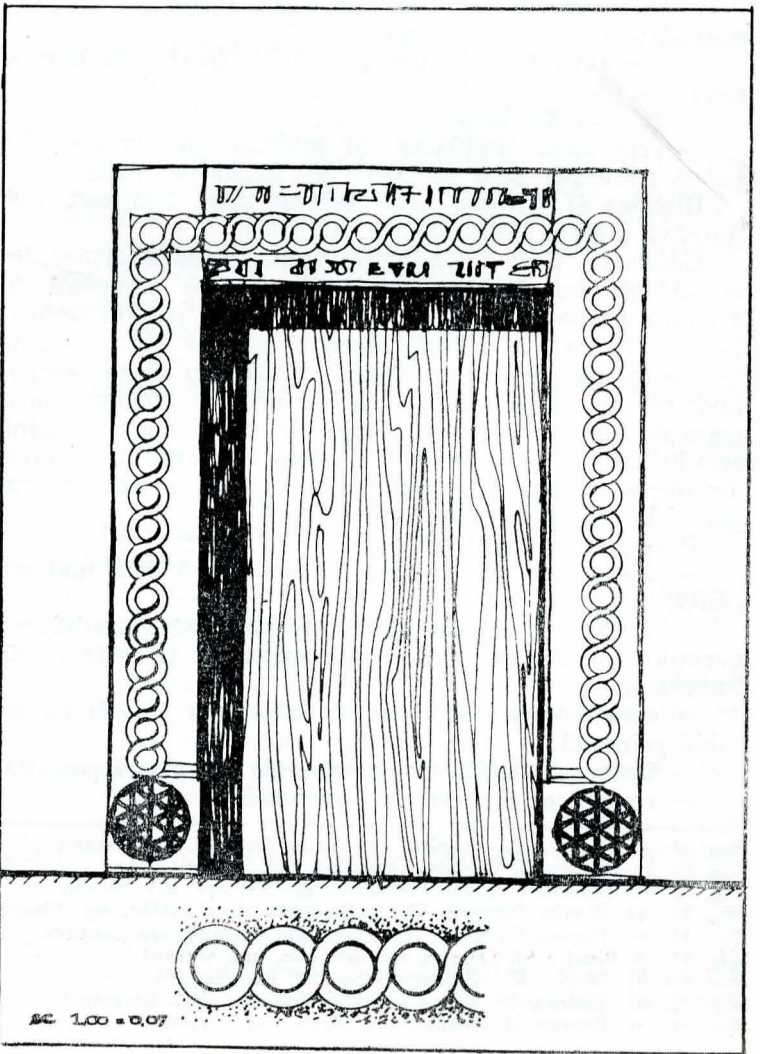
44
48

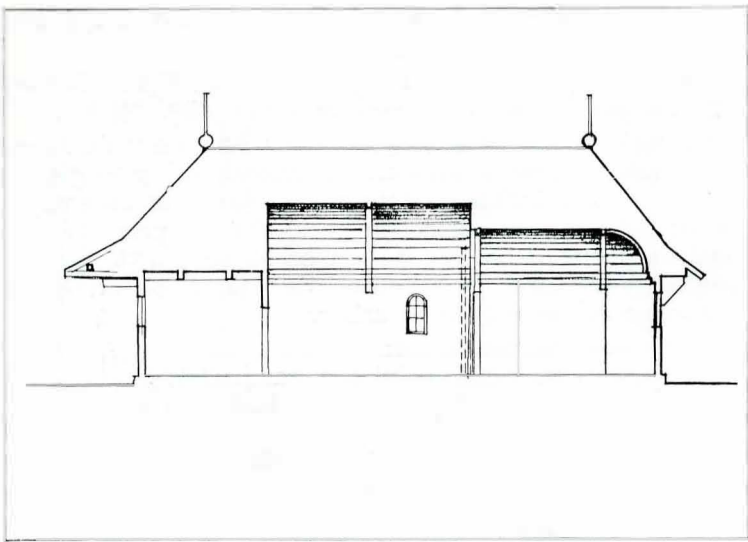
45
49

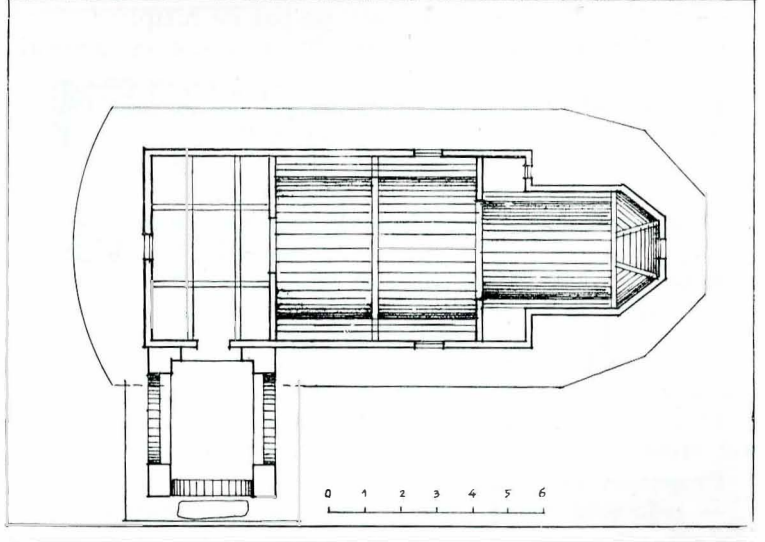
46
47

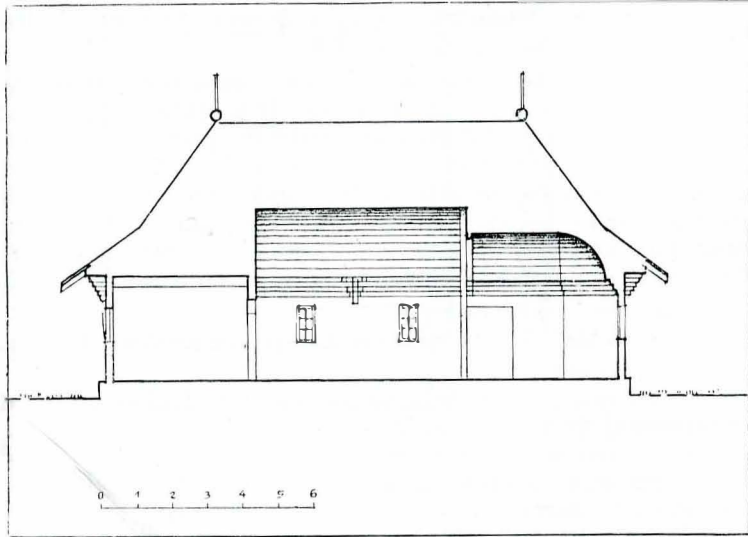
40

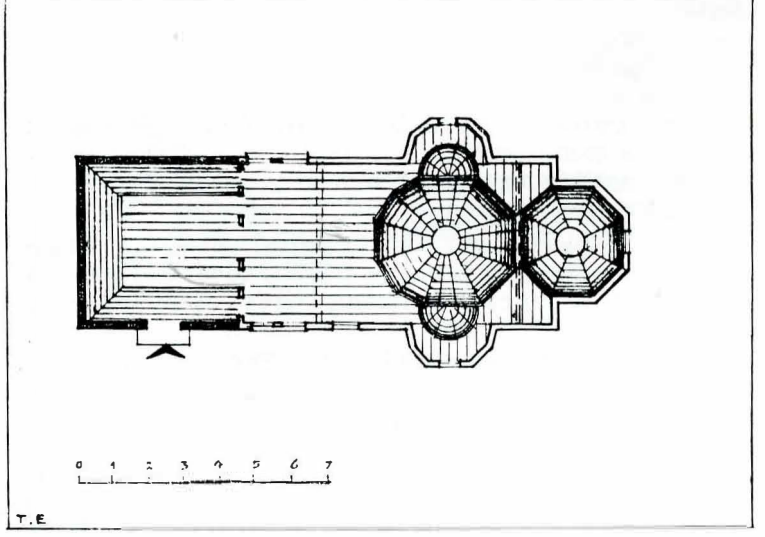
51

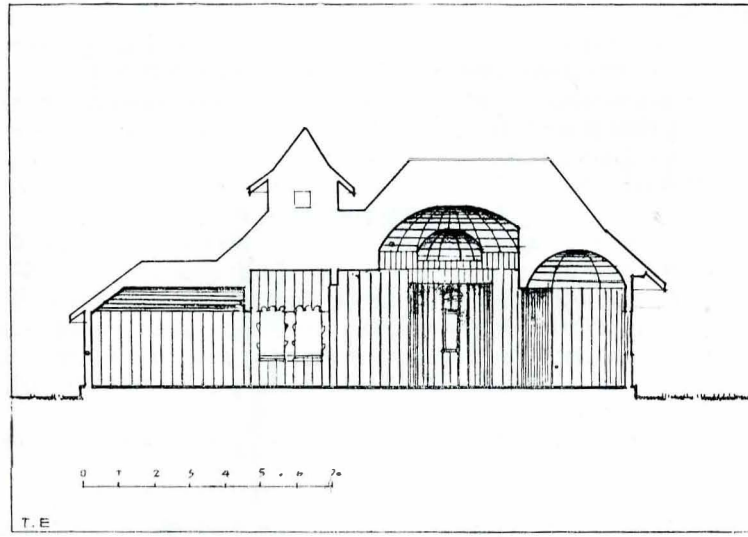
52

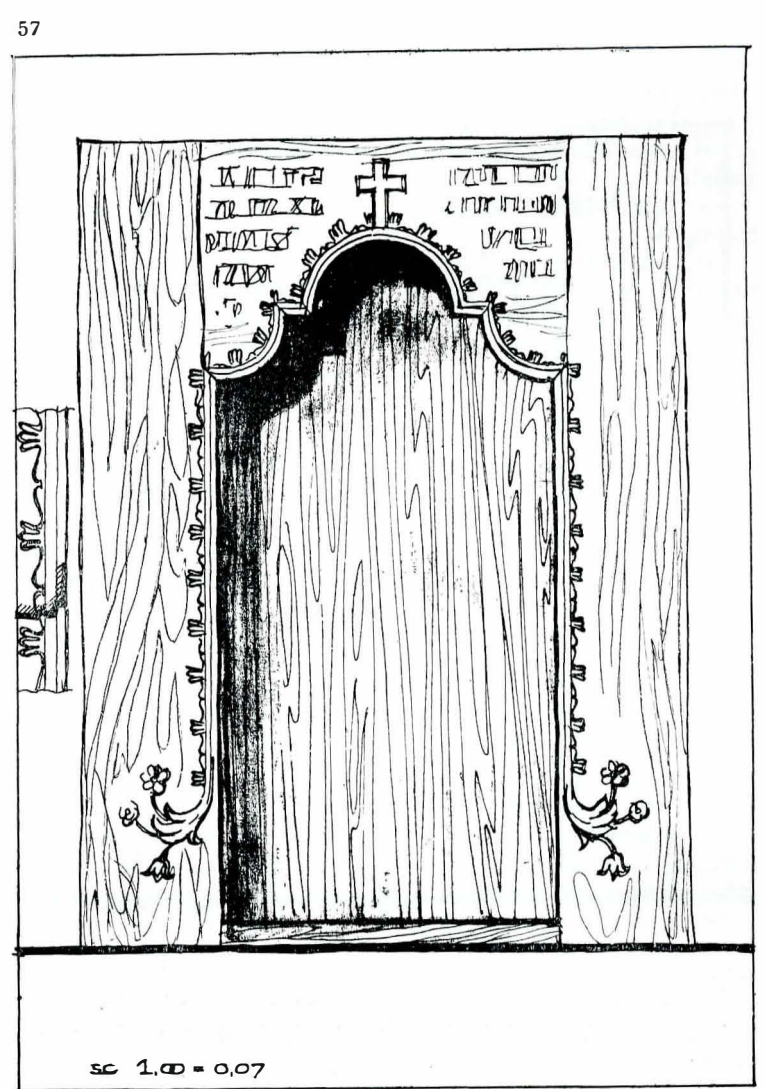
53

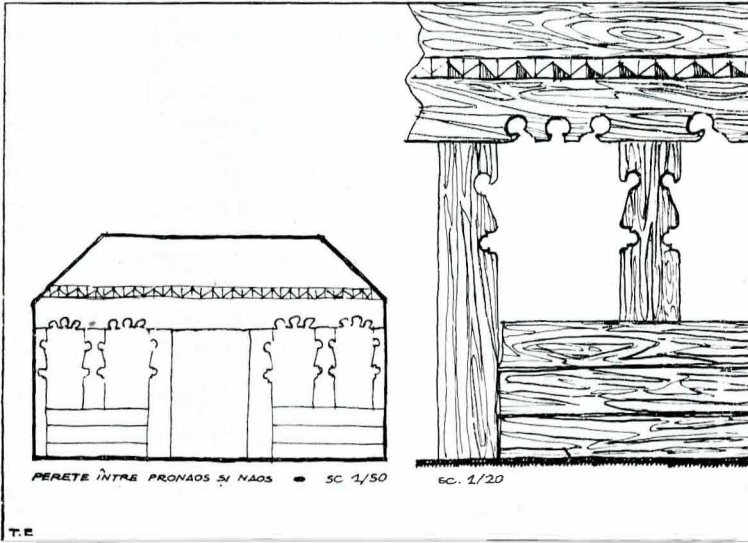
54

55

57

56

PERETE ÎNTRU PRONAOȘ SI NAOS SC 1/50

SC. 1/20

T.E

SC 1.00 = 0,07

— trotuar din lespezi așezate pe pat de nisip;
— amenajarea spațiului liber înconjurător cu accesul la biserică.

Biserica Sf. Troiță — Cozla-Draga, municipiul Piatra Neamț, cartierul Dărmănești, pe dealul Cozla, jud. Neamț, (datată 1764 prin inscripție deasupra ușii) (fig. 30, 31).

Descriere: plan trilobat cu absidele laterale și cea a altarului (decroșată) — poligonale; pridvor descoperit pe latura vest — cu turlă; pridvorul are planșeu de lemn cu o cameră depozit la etaj, avînd accesul din pronaos; bolți cu fișii curbe pe plan poligonal în pronaos și naos; boltă semicilindrică racordată cu fișii la altar; elemente de sculptură (briie exterioare, stîlpi și arcade în pridvor și pronaos, console cu motive de rozete, nervuri aparente, ancadramente la uși și ferestre; pereți din birne ecarisate așezate pe un soclu de piatră; acoperiș din șită).

Propuneri de restaurare:

— refacerea turlei inițiale (după documentații — este similară cu cea a bisericii din comuna Dobreni, satul Sărata);

— consolidări de pereți și șarpantă;
— refacerea briului din fațadă;
— trotuar și nivelări de teren;
— asigurarea accesului la biserică (drum de pietoni din șosea la monument);
— reparații la casa paznicului și la turnul clopotniță;
— împrejmuire.

Monumentul este amplasat în cadrul peisajului de pădure pe un platou de unde se poate vedea desfășurarea în serpentine a șoselei P. Neamț spre Dobreni — Tg. Neamț.

Biserica Sfinții Arhangheli, satul Todirești, com. Todirești, jud. Suceava (sec. XVIII, înainte de 1795) (fig. 52, 53).

Descriere: plan dreptunghiular cu absida altarului decroșată cu cinci laturi; pridvor de zidărie pe latura sud; pronaos cu tavan drept; naos cu boltă semicilindrică avînd nervuri aparente, retrasă la nord și sud pe birne în trepte sprijinite pe console; altarul cu boltă semicilindrică, racordată cu fișii curbe; pereții din birne tencuite la exterior (la o dată recentă); acoperiș cu șită, fără turlă.

Propuneri de restaurare:

— decaparea tencuielii din fațade;
— consolidarea pereților cu înlocuirea pieselor degradate;
— consolidarea șarpantei cu refacerea streașinii și înlocuirea șitei;
— înlăturarea pridvorului de zidărie (construit la o dată mai recentă). Eventual se va discuta și varianta cu menținerea lui, în forma actuală, cu pereții tencuiți;
— revizuirea pardoselii și tîmplăriei;
— trotuar din lespezi sau bolovani așezați pe un pat de nisip;

— amenajarea accesului la biserică cu lespezi din piatră sau plăci de beton (fără ciment sclivisit) cu înierbări.

Biserica Buna Vestire, P. Neamț, Anexa Sărata (str. Sătencii nr. 15) (datată 1780) (fig. 32, 33).

Descriere: plan trilobat cu absidele laterale poligonale (trei laturi) și absida altarului pentagonală; pridvor pe latura sud cu turlă clopotniță, bolți sub formă de calote din fișii curbe pe plan poligonal (în pronaos și altar); bolta din naos supraînălțată (peste bolta din fișii curbe) pe plan poligonal este suprapusă o altă boltă cu fișii curbe); pereții din birne căptușiți cu scînduri; soclu de piatră tencuit cu ciment; trepte tencuite cu ciment.

Propuneri de restaurare:

— desfacerea căptușelilor de scînduri din fațade;
— refacerea pridvorului în forma originală (împreună cu turla) ca pridvor deschis cu stîlpi și balustradă;
— decaparea tencuielilor recente cu ciment la soclu și trepte și tratarea paramentului din piatră rostuită;
— trotuar din lespezi sau bolovani pe un pat de nisip;
— refacerea streașinii (se vor scoate scîndurile și se va lăsa streașina originală cu căpriori și console aparente);

— amenajarea aleii de acces la biserică și a spațiului liber din jurul monumentului.

Biserica Schimbarea la față — Văleni, Piatra Neamț, (str. Decebal), jud. Neamț (datată 1574) (fig. 34, 35).

Descriere: plan dreptunghiular cu pronaosul de formă poligonală și absida altarului decroșată pe plan pentagonal; pridvor închis pe latura vest (de dată recentă — 1924); bolți semicilindrice (în naos, altar și pronaos); pereți din birne de stejar pe un soclu de piatră tencuit; acoperiș fără turlă, cu învelitori de șită; cioplituri la ancadramentele ferestrelor și ușilor.

Propuneri de restaurare:

— desfacerea pridvorului adăugat (1924);
— refacerea soclului (decapare tencuială și rostuirea paramentului de piatră);
— revizuirea pardoselii și a tîmplăriei;
— decapări de tencuieli și rostuirea paramentului de piatră la turnul clopotniță. Eventual se poate propune mutarea clopotniței pentru degajarea spațiului.

Biserica Sf. Dumitru, comuna Bicazu Ardelean-Valea Bradului, jud. Neamț (datată 1829) (fig. 36, 37).

Descriere: plan trilobat; pronaos poligonal; naos cu absidele laterale și absida altarului (decroșată) poligonale; pridvor deschis pe latura sud; turlă de pronaos; planșeu cu grinzi aparente în pronaos; boltă în fișii curbe pe plan octogonal în naos; în altar boltă semicilindrică, racordată cu fișii curbe — cu nervuri aparente; pereți din birne aparente; acoperiș cu șită; soclu tencuit; urme de picturi (interior); sculptură la ancadramente și stîlpii pridvorului.

Propuneri de restaurare:

— cercetări asupra pridvorului și refacerea lui în forma originală;
— decaparea tencuielii de pe soclu și tratarea lui cu paramentul de piatră rostuit;
— trotuar din lespezi pe pat de nisip;
— cercetări asupra turlei și în funcție de concluzii se va reface în forma inițială sau se va suprima;
— revizuirea tîmplăriei și revenirea la golurile originale;
— amenajarea spațiului înconjurător (zona de protecție) cu executarea unei alei de acces la biserică.

Monumentul se află pe un mic platou, pe un drum lateral (cca 2 km) din drumul principal: Bicazu—Cheile Bicazului—Lacul Roșu—Gheorghieni.

Biserica Sf. Gheorghe, satul Galu, com. Poiana Teiului, jud. Neamț (datată 1818) (fig. 38, 39).

Descriere: plan dreptunghiular cu pronaos poligonal; absidele laterale și absida (decroșată) a altarului — poligonale; pridvor deschis cu turlă clopotniță pe latura sud; pereți din birne; boltă cu fișii curbe pe plan octogonal în naos; acoperiș cu învelitoare de șită; soclu de piatră cu cioplituri și elemente de sculptură (ancadramentul ușii de la intrare).

În general se află în stare bună. Construcția necesită unele reparații curente.

Fiind amplasată pe un traseu turistic Poiana Teiului—Vatra Dornei cu multă afluență de vizitatori, biserica poate deveni un obiectiv turistic.

Biserica Cuvioasa Paraschiva, satul Fărcașa, com. Fărcașa, jud. Neamț (datată 1774) (fig. 40, 41).

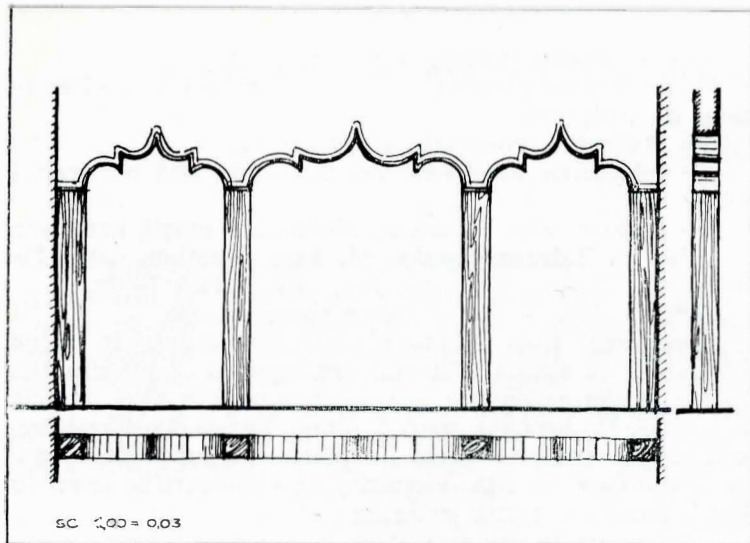
Traseu: Poiana Teiului—Vatra Dornei.

Descriere: plan trilobat cu pronaos, naos cu abside laterale poligonale și absida altarului cu trei laturi; pridvor deschis pe latura sud cu turlă clopotniță; bolți din fișii curbe pe plan octogonal în naos și pronaos; pereți din birne; șarpantă cu învelitoare din șită; soclu de piatră; elemente de decorație; ancadramente la uși și ferestre.

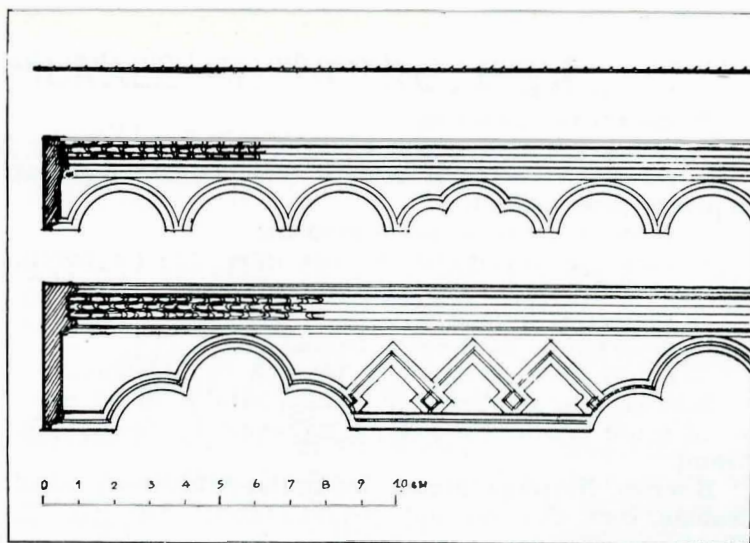
Este în stare bună, necesitînd numai reparații de întreținere și este de recomandat a fi un obiectiv turistic.

Biserica Sf. Dumitru, satul Sărata, com. Dobreni, jud. Neamț (datată 1752).

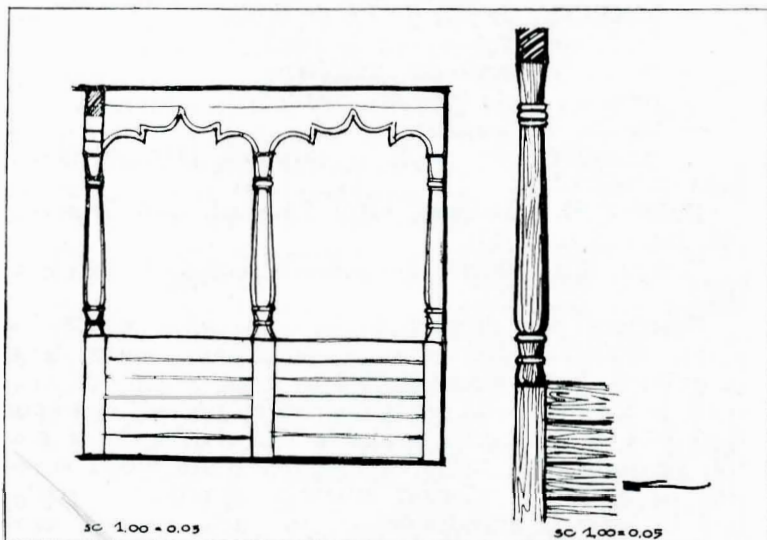
Descriere: plan trilobat; pronaos; naos cu absidele laterale poligonale; absida altarului decroșată—poligonală, pridvor adăugat; bolți pe plan octogonal, cu fișii curbe, în naos și altar: turlă pe pronaos; pridvor închis pe latura vest adăugat; pereți din birne; acoperiș cu șită;

58

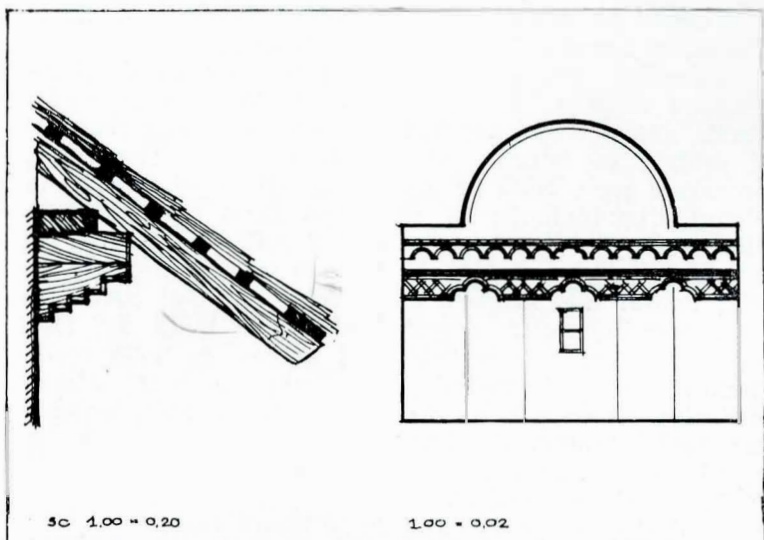

60

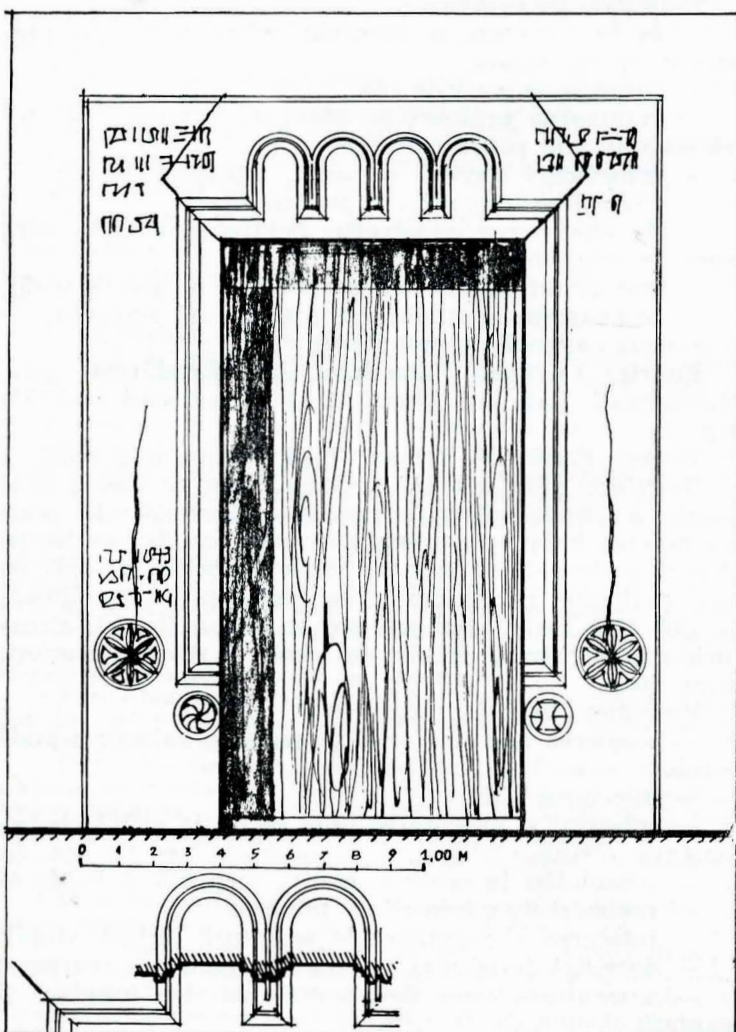
59

61

62

63

59

61

62

63

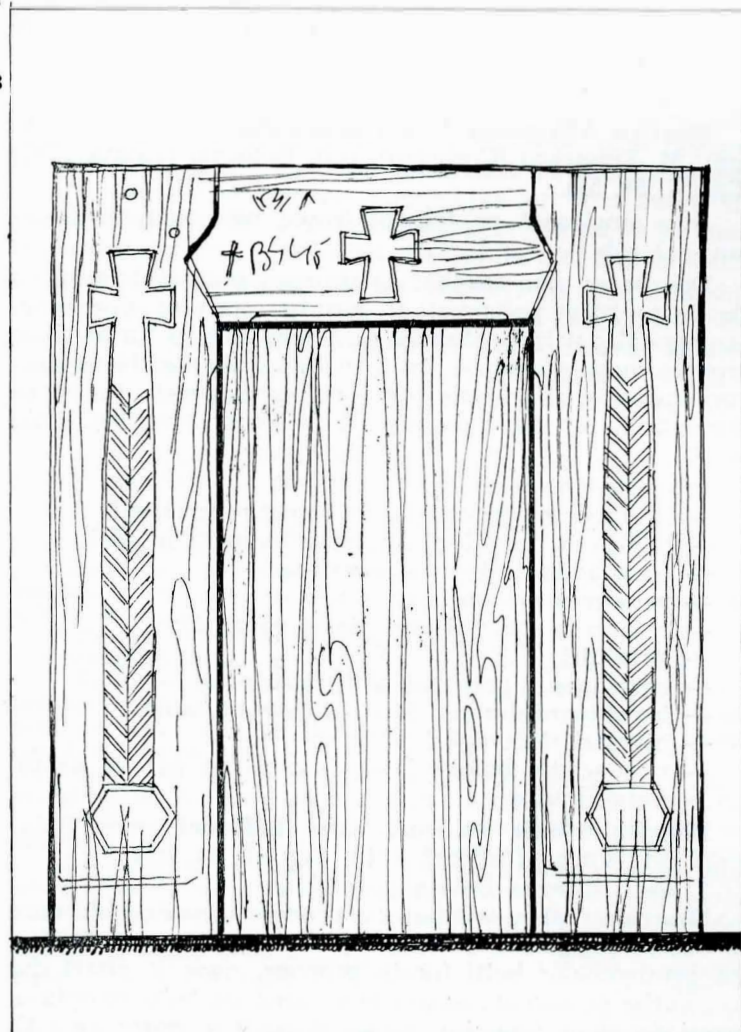

Fig. 57—59. Biserica Adormirea Maicii Domnului din Cervicesti jud. Botoșani. Fig. 60—62. Biserica Sf. Voievozi din Bălușeni, jud. Botoșani.
Fig. 63. Biserica Cuvioasa Paraschiva din Miroslăvești, jud. Iași.

soclu de piatră; cioplituri și sculpturi în lemn (brîu în torsadă, stîlpi în interior etc.).

Propuneri de restaurare:

- desfacerea pridvorului adăugat pe latura vest;
- refacerea vechiului pridvor (actualmente îngropat în pereții pronaosului);
- reparații la turlă peste pronaos;
- curățirea vopsitoriei de ulei interioare (la pereți, tavane, bolți);
- revizuirea tîmplăriei;
- reparații de pardoseală, trotuar etc;
- amenajarea accesului la biserică cu indicatoare.

Biserica este amplasată în centrul satului, avînd acces pe un drum lateral din șoseaua națională P. Neamț—Tg. Neamț.

Biserica Nașterea Maicii Domnului-Schitșorul, satul **Ceahlău**, com. Ceahlău, jud. Neamț (datată 1830) (fig. 42, 43, 44).

Traseu: pe drumul asfaltat Poiana Teiului — schitul Durău, în comuna Ceahlău — jud. Neamț.

Descriere: pronaos; naos cu abside laterale dreptunghiulare cu dublu decroș (caz unic în Moldova de nord); absida altarului semicirculară (caz unic în această regiune) și pridvor pe latura vest — adăugat; fără clopotniță; pronaosul are o boltă pe plan octogonal — trecerea de la planul dreptunghiular la cel pătrat fiind realizată prin birne suprapuse (pe laturile nord și sud), iar trecerea de la pătrat la plan octogonal făcîndu-se prin trompe de colț; naosul este acoperit cu o boltă din fișii curbe pe plan dreptunghiular, suprînălțată cu o boltă din fișii curbe, racordarea între cele două sisteme de boltă realizîndu-se prin intermediul unor trompe de colț; altarul este acoperit cu o boltă din fișii curbe pe plan hexagonal; soclul tencuit și văruiț; pereți din birne; acoperiș cu frîntură de pantă și învelitoare de șită.

Propuneri de restaurări:

- desfacerea pridvorului de pe latura vest;
- refacerea soclului din piatră rostuită sau eventual menținerea tencuiei (dacă este originală);
- revizuirea învelitorii și pardoselii;
- refacerea golurilor în formele inițiale;
- amenajarea zonei de protecție cu alei de acces.

Biserica Adormirea Maicii Domnului, satul **Cervicești**, com. M. Eminescu (Cocorăni), jud. Botoșani (datată 1787) (fig. 57, 58, 59).

Este amplasată pe traseul (șosea modernizată) Botoșani—Dorohoi.

Descriere: plan trilobat cu pronaos poligonal; naos cu abside pe plan poligonal și absida altarului decroșată, pentagonală; pridvor deschis pe latura sud cu turlă; peste pronaos, naos și altar — bolți în formă de cupolă cu nervuri aparente și chei de bolți sculptate; pereți din birne căptușiți cu scînduri; pardoseală de lemn; învelitoare din tablă.

Propuneri de restaurare:

- desfacerea căptușelilor de scînduri la pereți;
- curățirea pereților la interior, vopsiți în ulei;
- consolidări la bolți și șarpantă;
- refacerea pridvorului;
- refacerea soclului (din piatră rostuită);
- subzidiri;
- revizuire la pardoseli și tîmplărie;
- învelitoare din șită în locul celei de tablă;
- nivelări și decapări de teren;
- trotuar din bolovani sau lespezi (pe pat de nisip);
- împrejmuire.

Biserica Sfinții Voievozi, satul **Bălușeni**, com. Bălușeni, jud. Botoșani (datată 1740) (fig. 60, 61, 62).

Traseu: șoseaua Botoșani—Hîrlău.

Descriere: plan trilobat cu pronaosul poligonal; naos cu abside poligonale și absida altarului decroșată de formă pentagonală; bolți (peste pronaos, naos și altar) din fișii curbe și nervuri aparente cu chei de bolți sculptate; pereți de birne tencuite; șarpantă cu învelitoare de șită.

Propuneri de restaurare:

- desfacerea tencuiei de la pereți;

— consolidări (pereți, bolți și șarpantă);

— înlocuirea pieselor de lemn degradate și a elementelor de sculptură;

— revizuirea pardoselii și tîmplăriei;

— înlocuirea învelitorii degradate de șită cu draniță nouă;

— trotuar, alei de acces, amenajări spații verzi etc.

Biserica Tăierea capului Sf. Ioan Trestian, satul **Poiana**, com. Schitu Doamna, jud. Iași (datată 1853).

Traseu: Iași — Vaslui (șosea modernizată).

Descriere: plan dreptunghiular cu pronaos în formă poligonală și absida altarului pentagonală; bolți din fișii curbe pe plan octogonal cu nervuri aparente, chei de bolți și console (în pronaos, naos și altar); pereți din birne (îmbrăcați în scînduri); soclu de piatră, șarpantă fără turle cu învelitoare de șită; elemente de cioplituri în lemn (la bolți, console și grinzi exterioare etc.).

Propuneri de restaurare:

- învelitoare de șită (în loc de tablă);
- desfacerea căptușelilor de scînduri;
- revizuirea pardoselii, tîmplăriei;
- reparații soclu (taselări, rostuirii);
- trotuar din lespezi;
- consolidări de ziduri și șarpantă prin înlocuirea pieselor degradate.

Biserica Sf. Gheorghe, satul **Păușești**, com. Dumești, jud. Iași (datată 1643).

Traseu: drum lateral din șoseaua națională Iași—Hîrlău.

Descriere: plan dreptunghiular cu pronaos poligonal și absida altarului (decroșată) — poligonală; tavan drept în pronaos; boltă semicilindrică în naos cu nervuri aparente și console; boltă semicilindrică cu nervuri aparente, racordată cu fișii curbe în absida altarului; soclu de piatră; șarpantă (fără turle) cu învelitoare din tablă; streășină cu console și căpriori aparenti; cioplituri și sculptură în lemn la ancadramentul ușii, brîu, console, denticule la streășină etc.

Propuneri de restaurare:

- să se cerceteze și eventual reface bolta din pronaos în forma inițială;
- învelitoare nouă de șită;
- eliminarea pridvorului adăugat; subzidiri; refacerea soclului (din piatră rostuită);
- consolidări (pereți, șarpantă, streășină, bolți);
- revizuirea tîmplăriei și pardoselii;
- decapări teren cu nivelări pentru executarea unor pante de scurgere;
- trotuar din lespezi sau bolovani pe un pat de nisip;
- amenajarea spațiului înconjurător și accesului de la șoseaua națională la monument.

Biserica Cuvioasa Paraschiva, sat **Miroslăvești**, com. Miroslăvești, jud. Iași (datată 1535, cu refaceri în 1755) (fig. 63).

Traseu: Fălticeni—Roman, lângă șoseaua națională.

Descriere: plan trilobat; pronaos, naos cu abside poligonale și absida altarului decroșată pentagonală; pridvor deschis îmbrăcat cu scînduri; bolți cu fișii curbe pe planuri poligonale în pronaos, naos și abside, cu chei de bolți sculptate; pereți din birne; șarpantă cu învelitoare de șită fără turle; elemente de sculptură (brîuri, streășină, stîlpi-pridvor, chei de bolți, stîlpi interiori, birne etc.).

Propuneri de restaurare:

- scoaterea căptușelilor și punerea în valoare a pridvorului;
- înlocuirea șitei;
- subzidiri și executarea unui soclu de piatră cu paramentul rostuit;
- consolidări la pridvor, pereți, șarpantă și bolți;
- revizuire de pardoseli și tîmplărie;
- refacerea elementelor de sculptură (brîuri, stîlpi);
- decapări de pămînt, nivelări cu pante de scurgere;
- amenajarea zonei de protecție cu alei; înierbări și plantații;
- amenajarea drumului de acces din șoseaua națională la monument.